

De staalindustrie op de schroothoop?

Ongeveer honderd jaar geleden ondervond Europa een economische terugslag toen de „Sturm und Drang van stoom en staal” abrupt stopte. Na deze algemene inzinking, waarbij de productie- en handelsactiviteiten stokten en bijv. Rotterdam zijn rampjaar (1879) beleefde, kon de staalindustrie uitgroeien tot een volwassen bedrijfstak, die een hechte fundering vormde voor de zich ontplooiende industriële bedrijvigheid. De aangebroken periode, die duurde tot het eind van de jaren zestig, werd gekenmerkt door horizontale lijnen. De (gedefleerde) kostprijs van staal bleef nagenoeg gelijk en ook de componenten, waaruit zij bestond, zoals lonen, erts, energie en winst, kenden verhoudingen, die zich nauwelijks wijzigden.

Uit deze gegevens mag echter niet de conclusie worden getrokken, dat de productie in de bedrijfstak van ijzer en staal stationair zou zijn geweest. Er heerste integendeel grote activiteit, die resulteerde in de toepassing van vele, belangrijke vindingen. De arbeidsproductiviteit nam daardoor met sprongen toe: de hoeveelheid staal, die in 1900 door tien man werd geproduceerd, was in 1930 het werk van drie en in 1960 nog slechts het werk van één man.

Het tijdvak overziende, is het mogelijk tot de conclusie te komen, dat al deze innovaties bar weinig resultaat hebben opgeleverd. Er zou een discrepantie kunnen bestaan tussen hooggespannen verwachtingen en uiteindelijke bedrijfsresultaten. Zelf ben ik geneigd daaraan niet zwaar te tillen. In mijn visie is de uitkomst een teken van volwassenheid: zij geeft aan, dat de bedrijfstak zich kon handhaven in de industriële economie, die in die jaren steeds meer tot ontwikkeling kwam.

Aan het eind van de jaren zestig deed zich een versnelling voor in de loonstijging. In antwoord daarop nam de jaarcapaciteit van de hoogovens spectaculair toe om opnieuw de arbeidsproductiviteit op te stuwen. Echter, de economie bleek de toenemende staalproductie niet langer te absorberen. Het gevolg is geweest, dat de bedrijfstak nu kampt met een grote overcapaciteit; in termen van werkgelegenheid geldt voor de EG dat ten minste 100.000 arbeidsplaatsen in direct gevaar verkeren. Er zijn aanwijzingen, dat naast de conjunctuurgevoeligheid, die iedere basisindustrie kent, er problemen zijn opgekomen, die meer permanent van karakter zijn.

In het industriële tijdperk, dat werd getypeerd door de combinatie van stoom en staal, geschiedde de overbrenging van energie door kracht, zodat gebruik moest worden gemaakt van zware constructies. Door de opkomst van zwakstroom — in de toekomst van licht — als informatie-drager is dat niet meer nodig. Het gevolg is, dat machines en duurzame consumptiegoederen steeds compacter en lichter worden gemaakt, hetgeen zijn weerslag vindt in een dalende trend van het staalverbruik per hoofd van de bevolking. Een bijkomend probleem is de opkomst van de mini-staalfabrieken in Italië, die de indruk wekt, dat de staalgiiganten van de EG en de VS te ver zijn doorgeschoten in de uitbreiding van hun productieschaal.

De associatie dringt zich op met prehistorische monsters; de schaalvergroting van de laatste tijd lijkt het voortbestaan van de staalindustrie in gevaar te hebben gebracht.

De situatie is precair geworden door de toenemende concurrentie op de markt. De gevestigde staalfabrieken blijken kwetsbaar ten opzichte van de pas gestarte industrie in opkomende landen, die veel lagere arbeidskosten kennen. De conclusie lijkt onvermijdelijk: in de fase van industrialisatie waarin wij ons bevinden, is de bedrijfstak langzamerhand in een proces van veroudering geraakt. Zoals dat meer gaat sluipen de oude dag naderbij en wordt de aftakeling als een schok ervaren. De staalindustrie, niet langer meer de basis van onze nijverheid, is door de internationale concurrentie in een ijzeren klem gevangen.

De opkomende productiecentra hebben hun prijzen drastisch verlaagd in de strijd om het marktaandeel; de gevestigde industrie kon niets anders doen dan de productie inperken. De EG-industrie heeft in 1977 nog een poging gedaan de problemen af te wentelen op de rug van de Amerikaanse industrie door de exportprijzen aanzienlijk te verlagen. Nu dat geen soelaas bleek te bieden is de EG overgegaan tot de vaststelling van minimumprijzen. Deze maatregel van tijdelijke aard dient ruimte te scheppen voor het maken van afspraken met de landen, die exporteren naar de EG.

In de pers is dit optreden gekenschetst als protectionistisch en is voorts het uitblijven van herstructureringsmaatregelen gehemeld. Een dergelijk standpunt lijkt uit te gaan van een overdreven vertrouwen in de coördinerende werking van het prijsmechanisme. Er dreigt een verdere verslechtering van de marktsituatie, doordat het aanbod van goedkoop staal van de opkomende landen zich uitbreidt. Bovendien zijn er aanwijzingen, dat dit verschijnsel overslaat op andere industriële producten, zodat verschillende sectoren in de EG tot in hun fundamenten zullen wankelen. Ten einde het gevaar te vermijden, dat het internationaal ruilverkeer op ernstige wijze wordt ontregeld, moeten de transformatie van het productieapparaat in de EG en de verschuiving in de internationale arbeidsverdeling geleidelijk geschieden. De tijd voor de afbouw van de staal is bovendien momenteel niet erg gunstig. Het gaat om de sluiting van complexen, die ten minste regionaal zal leiden tot ernstige werkgelegenheidsvraagstukken. Alternatieve arbeidsplaatsen zijn gegeven de onduidelijke en aarzelende economische ontwikkeling moeilijk te vinden. Wij zijn daarom genoodzaakt te wachten tot de economische machine wat meer op gang is geraakt, zodat betere omstandigheden voor dergelijke ingrijpende maatregelen zijn ontstaan. In de moeilijke overgangstijd, waarin wij ons thans bevinden, lijkt het verstandig de oude staalindustrie een steuntje in de rug te geven. Wij moeten echter wel bedenken: de dagen van een groot deel van de westerse staalproductie zijn geteld.

Inhoud

<i>Dr. P. H. Admiraal:</i> De staalindustrie op de schroothoop?	53
Column Het fenomeen „zwakken”, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	55
<i>Prof. Dr. J. van den Doel:</i> De economische orde: wensdroom en werkelijkheid	56
Vacatures	58
<i>Drs. S. G. Stanmeyer:</i> Arbeidsstructuur en werkloosheid	61
<i>Dr. R. L. Haan:</i> Het IMF en de realiteit	63
Maatschappijspiegel Rechtvaardiging van inkomensverschillen, door Drs. W. A. Arts	67
Boekennieuws P. D. Bouma en W. H. Somermeyer: Werkende gehuwde vrouwen in Nederland, door Drs. M. Bruyn-Hundt	69
Mededeling	71

Kamerdebatten op TV? De komende weken zult u het toch weer van ESB moeten hebben.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. van der Geest.

Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 137,28 per kalenderjaar (incl. 4% BTW): studenten f. 96,72 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten).

Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR

Postbus 53021

2505 AA Den Haag

Telefoon (070) 50 33 00

Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en

uitgevoerd overeenkomstig de

Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting

Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Het fenomeen „zwakken”

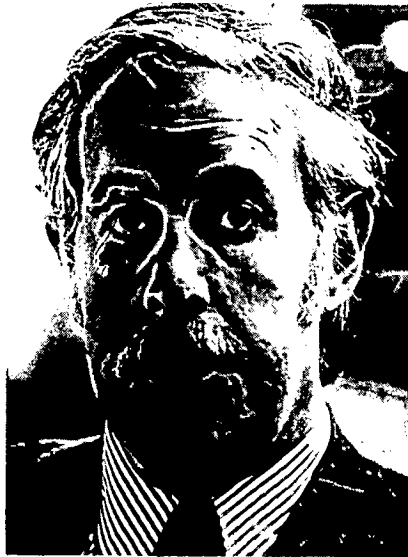
Premier Den Uyl placht nogal eens te spreken van „de gewone mensen” of „de kleine mensen”. Zijn geruststellend stemgeluid kreeg dan altijd iets zorgvols, bijna iets van tederheid. Het ging kennelijk om mensen die zijn bijzondere sympathie genoten, de traditionele sympathie trouwens van de oudere sociaal-democraat die met het „Waakt op proletaren!” al lang geen raad meer weet.

In progressieve kring is het thans echter gebruikelijker te spreken van „de zwakken in de samenleving”, afgewisseld met termen als „onderliggenden”, „minst draagkrachtigen” en „achtergebleven groepen”. Daar staan dan „de rijken” tegenover, of, kleuriger, „de mensen met de sterkste schouders”.

Het valt op dat deze terminologie, waaruit hier alleen een steekproef wordt geboden, bijzonder nietszeggend is. Wie elitair denkt, spreekt van „de (domme) massa”; wie in standen dacht, had het over „de geringe stand”; vermogenden ontwaarden onderaan „minvermogenden”; klassenbewusten hanteerden termen als „proletariaat” of „arbeidersklasse”, daarmee tevens een historische voortrekkersfunctie aanduidend. Maar het huidige politieke jargon zegt eigenlijk niet méér dan dat er sociale ongelijkheid is. Omdat sociale ongelijkheid echter alle bekende maatschappijen eigen is, lijkt de burger op die manier niet veel wijzer te worden.

Bij nader toezien valt dat toch wel mee. Zo wijst de vervanging van „minvermogenden” door „laagstbetaalden” — een verschuiving uit de vroege jaren zestig — op een erkenning van afbrokkende eigendomsclaims en van dominerende loonafhankelijkheid. De term „achterstandsgroepen” beklemtont de noodzaak van een „inhaalbeweging”, waarbij voorop staat dat een progressief beleid hiervoor kan en moet zorgen. Bijzonder informatief is in dat verband de verbale vondst „kansarmen”, die immers uitdrukt dat de betrokkenen niet door eigen toedoen maar door maatschappelijke belemmeringen in de realisering van hun mogelijkheden beknut zijn.

Het meest gebruikt wordt echter de term „zwakken”, overwegend verbonden met de stelling dat politiek links bij uitstek voor die zwakken moet „opkomen”, en dat zonder een linkse politiek

de zwakken de eerste slachtoffers zullen zijn. Het woord en de bijpassende stellingname suggereert een opmerkelijk politiek paternalisme. De oude socialistische leuze, „De bevrijding van de arbeiders moet het werk van de arbeiders zelf zijn”, is klaarblijkelijk niet meer van toepassing. De nieuwe emancipatietak ligt bij staat, partij en vakbeweging.

Het lijkt misschien wat ver gezocht zo lang bij politieke termen stil te staan. Wie echter uitdrukkingen als „zwakken”, „laagstbetaalden” en „kansarmen” op grote schaal in omloop brengt en tot politieke pasmunt maakt, geeft blijk van een neiging tot bewust geprogrammeerd taalgebruik en mag verwachten dat dat taalgebruik de aandacht trekt.

Commentaar kan zich nu richten op de functie voor de gebruikers en voor de benoemden. Wat de gebruikers betreft kan men, boosaardig, suggereren dat de zo algemeen gedemonstreerde liefde voor zwakken wel eens een liefde voor politieke cliënten kon inhouden. Met een weinig subtiel variant van Drees jr.: mensen die van honden houden, fokken honden; mensen die van zwakken houden zullen ervoor zorgen dat er zwakke groepen komen.

Zo boosaardig willen we niet zijn. Maar de verdenking blijft bestaan dat politici die ingrijpende maatschappelijke hervormingen voorstaan en daarom sterke centrale machtsposities nodig hebben, gemakkelijk tot de opvatting komen dat velen in de samenleving machteloos zijn, en vanuit die positie van zwak-zijn de weldoende ingrepen van hogerhand verwachten en dus zullen waarderen.

Omgekeerd moet men echter vrezen dat allerlei burgers, als „zwakken” gedefinieerd, zich overeenkomstig zullen gaan voelen. De sociale psychologie laat zien dat mensen en groepen zich in hoge mate gedragen op de wijze zoals hun omgeving verwacht. Minderheden die door de samenleving als minderwaardig worden beschouwd, zullen zich ook zo voelen; in ieder geval zullen de

leden van zodanige groeperingen grote moeite hebben zich enigszins vrij te maken van een stigma dat sociaal is vastgelegd.

Een maatschappij die bij voortduring categorieën van „zwakken” aanwijst, en die niet ophoudt te spreken van de noodzaak tot uitbreiding van hulp en steun, begeleiding en opvang, moet een soortgelijk effect teweegbrengen. Zelfs kan men stellen dat medeburgers dusdoende worden vernederd, kleiner gemaakt dan zij zijn; men zegt eigenlijk bij voorbaat dat zij de veerkracht en de inventiviteit missen om primair zichzelf te redden.

De suggestie dat vragen om hulp als zodanig een goede en wenselijke zaak is, vindt trouwens vele ijverige missionarissen in welzijnsland, druk in de weer met voorzieningen op te zetten die, naast de suggestie van massale maatschappelijke zwakte, ook een vraag-scheppende werking plegen te hebben. Het recentelijk populair geworden gepraat over het nut van „welzijnsmarketing” bij een gegeven „welzijnsconsumptisme” laat zien hoe menselijke nood momenteel wordt benaderd.

Met dit alles wil niet gezegd zijn — zoals vaak gebeurt — dat de mensen het tegenwoordig „te goed hebben” en „in de watten worden gelegd”, generaliserende, domme en bovendien oneerlijke uitspraken ten aanzien van de velen die — eindelijk! — op bescheiden wijze meedelen in de beschikbare welvaart. Veel interessanter zijn specifieke vragen, zoals: a. vormen de „watten” niet veel-er het vulsel van de kussens waarop de politiek machtigen zetelen?; b. is het ongekwalificeerd praten over „zwakken” niet zowel paternalistisch als vernederend?; c. is een deel van de welzijns-industrie niet zélf bezig een „problemenmarkt” te scheppen om die vervolgens met overgave te exploiteren?

Indien deze en dergelijke vragen bevredigend zijn beantwoord, ontstaat meer ruimte voor de zo nodige eerlijke aandacht die mensen met moeilijkheden verdienen te krijgen.

Maatman

De economische orde: wensdroom en werkelijkheid

PROF. DR. J. VAN DEN DOEL*

De Vereniging voor de Staathuishoudkunde heeft op haar jongste jaarvergadering (10 december 1977) aandacht geschonken aan de economische orde. Prof. Van den Doel heeft op verzoek van de redactie aan dit gebeuren een artikel, inhoudende een verslag van de preadviezen en discussies plus een commentaar, gewijd. Dit artikel is hieronder afgedrukt.

Op zaterdag 10 december 1977 congresseerde de Vereniging voor de Staathuishoudkunde over de economische orde, op basis van preadviezen van Prof. Dr. H. Booi, Mr. Drs. H. Langman, Prof. Dr. M.P. Gans, Prof. Dr. W. Albeda en Drs. P.J. Vos. Booi 1) behandelde enkele dynamische theorieën over de economische orde. De andere preadviseurs namen steeds een bepaald element van de economische orde in beschouwing, namelijk de planning (Langman 2)), de overlegdemocratie (Albeda en Vos 3)) en het financiële apparaat (Gans 4)).

De typologie van economische ordes

Booi was de enige preadviseur die de economische orde overwegend vanuit een theoretisch gezichtspunt benaderde. In zijn preadvies definieert hij de economische orde als de organisatie van het economisch leven, anders geformuleerd als de institutionele omstandigheden van een volkshuishouding. De economische orde heeft volgens hem twee belangrijke elementen, namelijk de feitelijke beschikkingsmacht over de produktiemiddelen en de methode van coördinatie. Inzake de feitelijke beschikkingsmacht acht Booi vooral de economisch-politieke macht van de overheid en de marktmacht van bedrijven van belang. Met betrekking tot de methode van coördinatie onderscheidt hij coördinatie via de markt en coördinatie via planning. Deze typologie herinnert sterk aan de indeling van economische ordes in markthuishoudingen en bevelshuishoudingen, die Eucken 5) voorstond, en steunt dus op de beste tradities van de economische wetenschap.

Recentelijk is de typologie van economische ordes echter in twee richtingen nader uitgewerkt. Wat de feitelijke beschikkingsmacht betreft, wordt in toenemende mate niet alleen acht geslagen op de machtsverdeling tussen organen (i.c. de overheid en de bedrijven) maar ook op die tussen de personen binnen die organen. Booi heeft hier oog voor, aangezien hij nader ingaat op de theorie van het arbeiderszelfbestuur. Maar dit aspect moet ook in de typologie van de economische ordes worden verwerkt. Niet alleen de invloed van de overheid en van de grote bedrijven is bepalend voor het karakter van de economische orde, maar ook het antwoord op de vraag of er

binnen de overheid en binnen de grote bedrijven sprake is van democratie of van bureaucratie.

Op de diverse methoden van coördinatie, die mogelijk zijn, heeft de zogenaamde systeemtheorie nader licht geworpen. Geïnspireerd door het baanbrekende artikel van Tj. Koopmans en J.M. Montias 6) hebben Neuberger en Duffy 7) de economische ordes ingedeeld op basis van drie criteria: de besluitvormingsstructuur, de informatiestructuur en de motivatiestructuur. Ook Carson 8) beschouwt de economische orde tevens als een informatiesysteem. Hij onderscheidt het patroon en de aard van de informatieboodschappen. Het patroon van de informatie kan horizontaal of verticaal zijn. De aard van de informatie wordt bepaald door de mate waarin de informatie, zowel qua afzender als qua ontvanger, *anoniem* is. Bijvoorbeeld een prijs is een boodschap die bij volledige mededinging een horizontale richting heeft (van gezinnen naar bedrijven en andersom) en bovendien anoniem is, omdat hij geadresseerd noch ondertekend is. Een bevel heeft uiteraard een verticale richting en is niet anoniem. Er zijn ook allerlei tussenvormen: een monopolieprijs en een ter vergadering aangenomen motie zijn voorbeelden van horizontale maar niet-anonieme boodschappen. Wettelijke bepalingen zijn daarentegen verticaal maar juist wél anoniem.

Het is duidelijk dat deze genuanceerde onderscheidingen grote voordelen hebben: vage, ideologisch geladen begrippen als „vrijheid” en „globale maatregelen”, die onder andere in het preadvies van Langman met nadruk worden gehanteerd, kunnen nu worden vervangen door het toetsbare begrip „anonimiteit van informatiesignalen”, waarbij dan tevens objectief kan worden vastgesteld of deze anonimiteit in een moderne, technologisch geavanceerde volkshuishouding daadwerkelijk én uitsluitend via een prijzensysteem wordt gewaarborgd.

* De auteur is hoogleraar in de welvaartstheorie, de theorie van de economische orde en de economische politiek aan de Universiteit van Amsterdam.

1) H. Booi, Theorieën over ontwikkelingen in de economische orde, *Preadvies van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Leiden, 1977.

2) H. Langman, Het spanningsveld tussen de overheid en de vrije ondernemingsgewijze produktie, *ibidem*.

3) M.P. Gans, Het financiële apparaat en de economische orde, *ibidem*.

4) W. Albeda en P.J. Vos, De overlegstructuur in de economische orde, *ibidem*.

5) W. Eucken, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, Heidelberg, 1940, 1959.

6) Tj. C. Koopmans en J.M. Montias, On the description and comparison of economic systems, in: A. Eckstein (ed.), *Comparison of economic systems*, Berkeley, 1971, blz. 27-78.

7) E. Neuberger en W. Duffy, *Comparative economic systems*, Boston, 1976; blz. 14.

8) R. L. Carson, *Comparative economic systems*, New York, 1973, blz. 33-40.

De feitelijke concentratie

De empirische specificatie van de elementen van de economische orde komt in de preadviezen slechts kort aan bod. Toch is dit een essentieel probleem, omdat alleen langs deze weg wetenschappelijke (d.w.z. toetsbare) theorieën over de aard en de ontwikkeling van de economische orde kunnen worden opgesteld. In het verleden is wel eens 9) voorgesteld de economische orde empirisch te specificeren in *concentratie* (de relatieve en absolute grootte van de bedrijven) en *centralisatie* (het relatieve deel van de totale produktie waarover door de overheid wordt beslist). Booij acht een empirische specificatie van de economische orde in centralisatie- en concentratiegetallen echter te eng, zij het niet voor alle doeleinden onbruikbaar. Naar zijn mening is de economische orde een multidimensionale grootte die niet in twee getallen specificeerbaar is. Een voorstel tot een empirische specificatie van meer dimensies wordt door Booij echter niet gedaan, zodat we ons voorlopig met concentratie- en centralisatiegetallen moeten behelpen.

Over de ontwikkeling van de concentratie(getallen) hebben onder anderen Marx en Schumpeter getheoretiseerd. Booij geeft van hun theorieën een korte samenvatting. Beiden verklaarden de ontwikkeling van de economische ordes vanuit het aanbod. Onder invloed van de technologische ontwikkeling zou de concentratie van het bedrijfsleven gestaag toenemen. Volgens Marx zijn de ondernemers gedwongen zoveel van hun winst als mogelijk is in nieuwe produktietechnieken te investeren. Marx schetste hoe bijgevolg de produktie eerst plaatsvindt in zeer veel gildewerkplaatsen, later in vrij veel manufacturen en ten slotte in slechts enkele fabrieken. Ook volgens Schumpeter heeft de evolutie van de technologie concentratie tot gevolg. De ondernemer kan zich alleen handhaven door steeds nieuwe produktiewijzen toe te passen, maar juist dit proces van voortdurende vernieuwing maakt het investeren riskant. Het is noodzakelijk dat de risico's worden verkleind door beïnvloeding van de afzetmarkt en daartoe is een bedrijf des te meer bij machte, naarmate het groter is.

Beantwoordt nu de feitelijke ontwikkeling van de concentratie(getallen) aan het door Marx en Schumpeter getekende beeld? Booij citeert het onderzoek van Berle en Means (1932), waaruit blijkt dat er sinds het begin van deze eeuw een grote concentratie heeft plaatsgevonden. Wat de ontwikkeling van de concentratiegraad in de laatste decennia betreft, is het beeld volgens hem niet duidelijk.

Deze conclusie kan naar mijn mening nog iets worden aangescherpt. De totale concentratie is de resultante van (a) veranderingen binnen afzonderlijke bedrijfstakken, en (b) veranderingen in het relatieve gewicht van die bedrijfstakken. Volgens Bain 10), die de concentratie in de Verenigde Staten over de gehele periode 1865-1963 bezag, heeft de belangrijkste concentratie zich reeds vóór 1905 voltrokken omdat toen niet alleen de gemiddelde omvang van het industriële bedrijf steeds groter werd, maar bovendien het gewicht van de industrie in de totale produktie voortdurend toenam. De concentratie tussen 1905-1935 (die Berle en Means beschreven) is in Bains visie hoofdzakelijk een gevolg van de toegenomen grootte én het toegenomen gewicht van *openbare nutsbedrijven*. Sinds 1935 is de totale concentratie in de Verenigde Staten volgens Bain betrekkelijk stabiel.

Dit laatste blijkt ook uit cijfers voor de Nederlandse volkshuishouding, in het bijzonder de industrie. De Theil-index, die aan het aantal kleine bedrijven in een bedrijfstak een relatief groot gewicht toekent, laat in de periode 1950-1971 weliswaar een lichte toename van de concentratie zien 11) maar de Herfindahl-index, die juist aan het aantal zeer grote bedrijven verhoudingsgewijs een groot gewicht geeft, concludeert daarentegen tot een afname van de concentratie 12). Booij discussieert over de vraag welke van beide theorieën, namelijk die van Marx of die van Schumpeter, de ontwikkelingen het beste verklaart, maar de conclusie had

m.i. kunnen zijn dat tot op heden geen van beide theorieën voldoende steun vinden in de feitelijke ontwikkeling.

De gewenste concentratie

De feitelijke concentratie wordt door Gans getoetst aan de (door hem) gewenste mate van concentratie. Als voorbeeld behandelt hij de banken. Naar zijn mening oefenen de banken macht over de ondernemingen uit, omdat de investeringsbeslissingen van de bedrijven sterk worden beïnvloed door de opinie van de banken over de financierbaarheid ervan. Volgens Gans wordt deze macht nog vergroot via het netwerk van commissariaten, waarin vertegenwoordigers van banken een centrale plaats bekleden. Met dit laatste neemt Gans impliciet de bekende conclusies van Mokken en Stokman 13) over, evenwel zonder te beseffen dat deze conclusies allang zijn weerlegd 14).

De zojuist geschetste macht van de banken is volgens Gans alleen aanvaardbaar als de ondernemingen voldoende uitwijkmogelijkheden hebben, d.w.z. als er voldoende concurrentie is tussen de banken onderling en tussen de banken enerzijds en de andere financiële instellingen anderzijds. Dit is naar zijn mening niet zonder meer het geval. Vooral met betrekking tot de markt voor kort krediet is volgens hem een zekere ongerustheid op zijn plaats. De bedrijfstak wordt beheerst door een drietal kolossale instellingen. Het is voor de ondernemingen niet eenvoudig om van bank te verwisselen. Door de wijze waarop De Nederlandsche Bank het toezicht uitoefent, wordt de concurrentie tussen de banken verder uitgeschakeld. De plannen om te komen tot samenvoeging van de Postcheque- en Girodienst, Rijkspostspaarbank en Gemeentegiro Amsterdam, en de gecombineerde instelling te laten uitgroeien tot een *Postbank*, lijken Gans daarom begrijpelijk. De komst van de Postbank ziet hij zelfs als een belang van de vrije economische orde, omdat zij concurrentiebevorderend zal werken.

Tijdens het congres van de Vereniging voor de Staaithuishoudkunde werd een deel van de ochtenddiscussie besteed aan het luisteren naar de discussiebijdragen van de vele vertegenwoordigers van het bankwezen, die over deze conclusie heenvielen. Hun belangrijkste bezwaar was, dat het winstniveau van de banken te laag was om te kunnen concluderen dat de concurrentie tussen de banken onvoldoende functioneert. Terecht antwoordde Gans daarop dat er vele structurele en conjuncturele factoren zijn, die op het winstniveau inwerken. Als indicator van economische macht schiet het winstniveau bepaald tekort.

De feitelijke centralisatie

Over de ontwikkeling van de feitelijke centralisatie(getallen) — die steeds het aandeel van de overheid in het nationale

9) J. van den Doel, *Konvergentie en evolutie*, Assen, 1971, blz. 41-44.

10) J. S. Bain, *Industrial organization*, second edition, New York, 1968, blz. 102-110.

11) Concentratie en deconcentratie in nijverheid en delfstoffenwinning (1950-1963-1971), *Statistische en econometrische onderzoeken*, nr. 16, 1975, blz. 31.

12) Statistische maatstaven van concentratie in het bedrijfsleven, *Statistische en econometrische onderzoeken*, nr. 13, 1972, blz. 43.

13) R. J. Mokken, F. N. Stokman e.a., *Graven naar macht*, Amsterdam, 1975.

14) Zie o.a.: J.W. de Pous, *Openbare brief aan Dr. M. van Hulst*, Den Haag, 18 januari 1972; H. van Goor, Een mislukte expeditie naar de binnenlanden van de Nederlandse economische machtsverhoudingen, in: *Trans-aktie*, december 1975; J. Wemelsfelder, Graven naar macht, *Economisch Statistische Berichten*, 22 oktober 1975, blz. 1017-1018; W. A. A. M. de Roos, Kanttekening bij „graven naar macht”, *Wending*, april 1976, blz. 108-113; H. van den Doel, Elitisten en pluralisten over economische macht, in: *Lastig Links*, Utrecht, 1976, blz. 96-101; P. J. Uitermark, Recensie van „Graven naar macht”, in: *Acta Politica* (verschijnt binnenkort).

produkt weergeven — hebben Wagner en Tinbergen belangrijke theorieën opgesteld. De theorie van Tinbergen wordt vrij uitvoerig door Booi behandeld, die van Wagner niet. Toch formuleerde Wagner 15) reeds meer dan een eeuw geleden zijn „Gesetz der wachsenden Ausdehnung der Staatsthätigkeiten”, die er in essentie op neer komt dat de inkomenselasticiteit van de vraag naar verscheidene categorieën collectieve goederen betrekkelijk hoog is, zodat de publieke sector in een proces van economische groei gestaag uitdijt. Hetzelfde verschijnsel wordt door Tinbergen 16) beschreven vanuit een breder perspectief. Niet alleen ondeelbare consumptiegoederen („collectieve goederen” dus) maar ook ondeelbare produktiemiddelen zullen volgens hem aan centralisatie onderhevig zijn. Daarnaast zal de wens tot verrekking van de zogenaamde „externe effecten” en de behoefte aan het tot stand brengen van inkomensoverdrachten de opwaartse druk op het relatieve niveau van de overheidsactiviteiten vergroten.

Met betrekking tot de empirische toetsing van deze theorie verwijst Booi naar een in 1971 verschenen proefschrift 17). Van het werk, dat Pryor (1968, 1973) en Wilensky (1975) hebben verricht, wordt geen melding gemaakt. Dezen breiden hun onderzoek uit tot een zeer groot aantal volkshuishoudingen en gebruikten bovendien econometrische onderzoekstechnieken.

Pryor vergelijkt in twee studies zeven „communistic” en zeven „kapitalistische” landen met elkaar. In de eerste studie 18) onderzoekt hij het specifieke patroon van de *overheidsuitgaven* met behulp van „cross-section”-data en tijdreeksen. Hij constateert een duidelijk verband tussen de groei

van het bruto nationale produkt en die van de overheidsuitgaven voor binnenlandse veiligheid, ontwikkelingssamenwerking, research, defensie, onderwijs, welzijn en gezondheidszorg, zij het dat dit verband bij een aantal uitgavencategorieën indirect is en complex. Bijvoorbeeld de uitgaven voor onderwijs hangen tevens samen met demografische factoren en met het financieringssysteem; de uitgaven voor welzijn en gezondheidszorg kunnen vooral worden verklaard uit het aantal jaren, dat de bestaande instellingen voor sociale verzekering reeds in bedrijf zijn. Essentieel is echter dat hij er wél in slaagt de groei van de diverse uitgavencategorieën te verklaren uit de aard en het niveau van de economische ontwikkeling, maar dat hij er niét in slaagt deze uitgaven te verklaren uit het kapitalistische of socialistische karakter van de eigendom 19).

In de tweede vergelijkende studie 20) onderzoekt Pryor het

15) A. Wagner, *Allgemeine oder theoretische Volkswirtschaftslehre*, Leipzig, 1876, blz. 206-290; zie ook: het geheel aan de „wet” van Wagner gewijde nummer van *Public Finance*, 1971, no. 1, blz. 1-105, alsmede: C. Goedhart, *Hoofdpijnen van de leer der openbare financiën*, derde druk, Leiden, 1975, blz. 40, 84-88, 95-96 en 98-99.

16) Zie bijvoorbeeld: H. Linnemann, J. P. Pronk en J. Tinbergen, *Convergence of economic systems in East and West*, in: M. Bornstein en D. R. Fusfeld (eds.), *The Soviet economy*, Homewood, 1970, blz. 441-457.

17) Zie noot 9.

18) F. L. Pryor, *Public expenditures in communist and capitalist nations*, Londen, 1968.

19) Pryor, *a.w.*, blz. 179-181, 219, 284-291.

20) F. L. Pryor, *Property and industrial organization in communist and capitalist nations*, Bloomington etc., 1973.

Vacatures

Functie:	Bij:	Blz.:
<i>ESB van 21 december</i>		
Hoofd onderafdeling exploitatie (mnl./vrl.)	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	1279
Ervaren tot zeer ervaren economisch onderzoeker (m/v)	Gemeente Rotterdam afd. Economische Zaken	II
Lector in de administratieve organisatie	TH Twente afd. Bedrijfskunde	III
Economen (mnl./vrl.) (Ontwikkeling van handel en industrie, comptabiliteit en internationale economische aangelegenheden)	Ministerie van Landbouw en Visserij	III
Voorlichtingsfunctionaris interactief computersysteem (academicus (m/v))	Centrale Rabobank Zeist	IV
<i>ESB van 4 januari</i>		
Wetenschappelijk medewerk(st)er	Rijksuniversiteit Utrecht vakgroep economie van de faculteit der rechtsgeleerdheid	19
Econometrist	PTT Centrale afdeling statistiek en bedrijfs-econometrie	24
5 bedrijfseconomen en 1 algemeen econoom	PTT	25
Hoofd afdeling internationale monetaire zaken (mnl./vrl.)	Ministerie van Financiën	26
Chef afdeling algemene financiële zaken (mnl./vrl.)	Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen	26
Hoofd afdeling financiële zaken (mnl./vrl.)	Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	27

Functie:	Bij:	Blz.:
Gewoon dan wel buitengewoon docent bedrijfseconomie/algemene economie Economen (mnl./vrl.)	Universiteit van Suriname, Faculteit der Sociaal-Economische Wetenschappen	27
Wetenschappelijke medewerkers (mnl./vrl.)	Ministerie van Financiën Inspectie der Rijksfinanciën, Bureau beleidsanalyse	28
Econometrist of econoom met kwantitatieve belangstelling	Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Bureau van de Raad-adviseur Lange Termijn Planning	28
Sociaal-wetenschappelijke medewerkers	Idem	28
Chef Sectie Statistiek	Sociale Verzekeringsraad	II
Wetenschappelijk (hoofd-)medewerker Openbare financiën	TH Twente, Onderafdeling der Bestuurskunde	III
Economen	Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid te Amsterdam	III
<i>ESB van 11 januari</i>		
Econometrist	De Nederlandsche Bank Amsterdam	46
Gewoon lector in de economie (in het bijzonder op het terrein van welzijnsvraagstukken)	Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met Agogische Akademie Friesland en Sociaal Hoger Onderwijs Friesland	II
Administrateur (financiële administratie)	Dienst Openbare Werken te Gouda	III
Ordinaris in de bedrijfshuishoudkunde	Erasmus Universiteit Rotterdam	IV

specifieke patroon van de *publieke eigendom*. Na isolering van een aantal variabelen concludeert hij met behulp van „cross-section analysis” dat er een positieve correlatie bestaat tussen de graad van nationalisatie in een bepaalde sector of bedrijfstak en de volgende omstandigheden: de kans op grote, door natuurlijke omstandigheden veroorzaakte inkomens; het bestaan van schaalvoordelen bij massaproductie; het streven van de volkshuishoudingen naar een zekere autarkie. Het gewicht van de door Tinbergen genoemde factoren voor de verklaring van de groei van de publieke sector (ondeelbaarheden, externe effecten, inkomenshervdeling) wordt hierdoor onderstreept 21).

Wilensky 22) onderzoekt liefst zestig staten over de gehele wereld. Deze staten deelt hij in vier categorieën in: liberaal-democratisch, oligarchisch-autoritair, populistisch-autoritair en totalitair. De relatieve hoogte van de uitgaven voor *sociale zekerheid* blijkt in geen enkel opzicht samen te hangen met de aard van het politieke systeem en de eigendomsvorm noch met de door de bevolking aangehangen politieke ideologie, maar voornamelijk met de hoogte van het nationale inkomen en met de daarmee samenhangende leeftijdsopbouw van de bevolking. Op het punt van de sociale zekerheid sluiten de onderzoekresultaten dus het beste aan bij Wagners theorie.

De gewenste centralisatie (investeringen)

De theorieën van Wagner en Tinbergen inspireerden de VU-hoogleraar Goudzwaard op de congressitzing tot een heldere interventie, waarin hij nog eens 23) de grote betekenis van de maatschappelijke „cultuur” (d.w.z. de normen, de waarden, de doeleinden) voor de verklaring van de feitelijke economische orde uiteenzette. Met behulp van een aantal oorspronkelijke voorbeelden, ontleend aan de economische ordes van Japan en China, maakte hij plausibel dat de maatschappelijke cultuur bepalend is voor de motoriek van elk economisch systeem. In de gemengde economische ordes van het atlantische type is de cultuur individualistisch, d.w.z. gericht op maximalisatie van de eigen behoeften van de afzonderlijke subjecten. Deze cultuur leidt volgens Goudzwaard noodzakelijkerwijs tot een grote centralisatie, omdat alleen dan de bevrediging van de genoemde behoeften veilig is gesteld. Dit wierp hij vooral Langman tegen, die in zijn preadvies enerzijds de consumentensoevereiniteit aanprijst, maar anderzijds een grote lijst van bezwaren opsomt tegen de wijze waarop de overheid thans in het economisch leven ingrijpt.

Op zich zelf formuleert Langman zijn bezwaren spits en met grote kennis van de praktijk. Zonder het werk van Van Gunsteren 24) te noemen, sluit hij aan bij diens hoofdconclusie dat centrale „comprehensive” planning onmogelijk is, omdat er geen „centrale intelligentie” bestaat die alle daarvoor noodzakelijke informatie kan vergaren en die op basis van „objectieve” criteria beslissingen kan nemen. Als voorbeeld noemt Langman het frappante falen van de naoorlogse planning van de bouwrijverheid. De smaak van de consument, de technische ontwikkeling, de demografische verandering en het algemeen economisch klimaat maakten de toekomst van de volkshuisvesting geheel onvoorspelbaar. Bovendien bleek duidelijk, wat voor abstractie het begrip „overheid” in feite is. De rijksoverheid „plant” het bouwvolume, d.w.z. raamt de productiecapaciteit en verstrekt subsidiebeschikkingen; de lagere overheid, woningbouwverenigingen, institutionele beleggers en particuliere bouwheren plaatsen de bouwopdrachten. De rijksoverheid noch de lagere overheid zijn bij machte geweest de op de markt tot uitdrukking komende voorkeur van de consument in belangrijke mate om te buigen, bijvoorbeeld wegens de planologische consequenties ervan.

Langmans conclusies over de grenzen van de planning zijn belangwekkend en wellicht zelfs juist. Hij had zijn betoog echter aanzienlijk versterkt indien hij de positieve en negatieve

ervaringen van de centraal geleide volkshuishoudingen met planning had behandeld 25) en indien hij zijn zakelijke gevolgtrekkingen niet had ingebed in een politiek-normatief betoog waarin het kabinet-Den Uyl vanuit „een liberale benadering” wordt verweten dat het „de ondernemers bewust keer op keer gebruskeerd heeft” en de deur heeft opengezet „voor een het ondernemersinitiatief (...) ontmoedigende willekeur”.

Op één punt schiet Langmans betoog principieel tekort. Hij pleit voor globale planning, louter omdat de ervaringen met gedetailleerde planning negatief zijn. Aldus handelt hij als de jury van een schoonheidswedstrijd die, na slechts de eerste kandidate te hebben aanschouwd, onmiddellijk overgaat tot bekroning van de tweede. Langman verzuimt namelijk ook de ervaringen met globale planning te inventariseren en te beoordelen. In de middagdiscussie op het congres werd naar voren gebracht, dat ook de ervaringen met globale planning soms negatief zijn. Bijvoorbeeld de planning van de arbeidsmarkt is mislukt door het globale karakter van het loonbeleid. Door het streven naar eenzelfde loonstijging voor alle arbeiders werd de na de tweede wereldoorlog bestaande loondifferentiatie vernietigd. Het gevolg was dat Nederland op grote schaal gastarbeiders moest importeren omdat de motivatie van Nederlanders voor het verrichten van onaangenaam werk was geliquideerd.

De gewenste centralisatie (inkomens)

De negatieve ervaringen met een globaal loonbeleid, dat onder de primaire verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven wordt gevoerd, betreffen niet alleen het ontbreken van voldoende loondifferentiatie, maar ook het niveau van de reële loonstijging. Tijdens de middagzitting werd door één van de formliden gewezen op het feit, dat het reële vrij beschikbare inkomen van de modale werknemer in de periode 1974-1977 gemiddeld met 2,1% is gestegen. Dit is ongeveer het percentage dat destijds in *Keerpunt 1972* (het verkiezingsprogramma van PvdA, D'66 en PPR) was aanbevolen en dat ook spoorde met de toenmalige opvattingen van de vakbeweging. Maar inmiddels was er een oliecrisis, een vrij grote werkloosheid, een vertraging van de economische groei en in één jaar (1975) zelfs een terugval van het nationale produkt met reëel 2,5%. De uitkomsten van het loonoverleg zijn daar echter nauwelijks door beïnvloed. Dit evidente gebrek aan effectiviteit van een globaal, gedecentraliseerd loonbeleid is voor de vóórstanders van een geleide loon- en inkomenspolitiek 26) een doorslaggevende reden voor een centralisatie van de beslissingen over de loonsom en de verdeling daarvan bij regering en parlement.

Deze conclusie wordt echter bestreden door Albada en Vos, die preadviseerden over de „overlegeconomie”, een ongelukkige benaming (aangezien de conclusies van de economische wetenschap nimmer voorwerp van onderhandeling kunnen zijn) die ware te vervangen door „overleghuishouding” of „overlegdemocratie”. Naar de mening van Albada en Vos behoort het bedrijfsleven de eerste verantwoordelijkheid voor de loonvorming te hebben, zij het dat de overheid de „laatste” verantwoordelijkheid daarvoor moet behouden. Zij werken dit uit tot een origineel werkstuk over het probleem van de pressiegroepen in onze samenleving. Op één hoofdpunt blijft

21) Pryor, a.w. (1973), blz. 65.

22) H.L. Wilensky, *The welfare state and equality*, Berkeley, 1975.

23) Eerder in: B. Goudzwaard, *Kapitalisme en vooruitgang*, Assen, 1976.

24) H. van Gunsteren, *The quest for control. A critique of the rational-centrale-rule approach in public affairs*, New York, 1974.

25) Zie hierover recentelijk: A. Nove, *The Soviet economic system*, Londen, 1977, en: M. Ellman, *Socialistische planning in theorie en praktijk*, Alphen aan den Rijn, 1978 (verschijnt binnenkort).

26) J. van den Doel, C. de Galan en J. Tinbergen, Pleidooi voor een geleide loonpolitiek, I en II, in: *Economisch Statistische Berichten*, 17 maart en 1 september 1976, blz. 264-268 en 828-831.

hun betoog ook na de gevoerde discussie onduidelijk, en dat is de precieze afbakening van de bevoegdheden tussen de overheid en het bedrijfsleven die zij voorstaan. Deze onduidelijkheid wordt m.i. vooral veroorzaakt door het gebruik van het woord *indicatieve planning*.

Het besluitvormingsproces dat Albada en Vos in feite wensen, is namelijk het volgende. Eerst vindt „indicatieve” planning plaats: de overheid geeft aanwijzingen in de vorm van aanbevelingen over bijvoorbeeld de loonsom en de verdeling van die loonsom. Vervolgens wordt multilateraal (tussen overheid en bedrijfsleven en tussen delen van het bedrijfsleven onderling) op basis van deze aanbevelingen onderhandeld. Ten slotte heeft de overheid het laatste woord en mag zij naar de mening van de preadviseurs haar eigen indicaties opleggen indien de uitkomst van het multilaterale onderhandelingsproces haar niet bevalt. Als dat gebeurt, blijkt echter de zogenaamde indicatieve planning achteraf *imperatieve planning* te zijn geweest. Er is weliswaar onderhandeld, maar met „het mes op de keel”.

De preadviseurs prefereren deze vorm van imperatieve planning boven een geleide loonpolitiek omdat, zo zeggen zij, volkomen centralisatie van de besluitvorming concentratie veroorzaakt van alle pressie op één besliscentrum, namelijk de overheid. De overheid zou aan zo'n experiment niet mogen worden blootgesteld. In de discussie bleek dit argument minder sterk omdat de overheid in de visie Albada-Vos uiteindelijk toch de beslissing neemt indien het onderhandelingsresultaat verkeerd uitvalt. Het belangrijkste verschil tussen wat Albada-Vos voorstaan en de geleide loon- en inkomenspolitiek is dat de overheid, voordat zij ingrijpt, van Albada-Vos eerst de gelegenheid krijgt om de vakbeweging in het openbaar de „zwarte piet” toe te spelen. De Nederlandse volkshuishouding heeft vier jaar ervaring met de druk, waaraan de overheid in het Albada-Vos-proces wordt blootgesteld: eerst wordt de overheid onder zware druk gezet om de multilaterale onderhandelingen te laten slagen, bijvoorbeeld door het doen van concessies op het gebied van de belasting- en premiedruk; mochten de onderhandelingen desondanks mislukken, dan staat de overheid onder zware druk om in elk geval geen loonmaatregel te treffen; wordt de loonmaatregel desondanks getroffen, dan is de overheid ten slotte gedwongen om de vakbeweging in het openbaar in gebreke te stellen. De vraag is, hoe lang de overheid (nog) aan *dit* experiment kan worden blootgesteld.

Merkwaardig is, dat de beide preadviseurs wél de modelmatige wereld van het fameuze Prisoners' Dilemma aanvaarden, maar daaruit niet de consequenties trekken. Zij verwerpen de overheersende monistische visie op de vakbeweging. Naar hun mening is de vakbeweging geen min of meer ondeelbare eenheid, die door gekozen „leiders” kan worden vertegenwoordigd, maar een verzameling van een groot aantal personen en groepen, die ieder naar hun eigen belang streven. Het „methodologisch individualisme” van de beide preadviseurs blijkt het duidelijkst uit het nu volgende citaat: „Afspraken tussen maatschappelijke organisaties behoeven de instemming van de leden van die organisaties. Formele instemming (. . .) is niet voldoende. De achterban moet ook in zijn gedrag die instemming verdisconteren (. . .). De achterban bezit de mogelijkheid om als men dat wenst de resultaten van het overleg naast zich neer te leggen. Nergens blijkt dat duidelijker dan op de arbeidsmarkt. (. . .) Daarmede is de overlegeconomie kwetsbaar van onderop” 27).

Als éénmaal het methodologisch individualisme is geaccepteerd, ligt de conclusie tot een geleide loon- en inkomenspolitiek voor de hand. De individuele werknemers en werkgevers zijn wellicht bereid tot matiging in de inkomens, maar dan toch alleen als de anderen ook matigen. In de discussie stelde Goudzwaard dat de preadviseurs voorbij zijn gegaan aan de maatschappelijke cultuur, waarin de overlegdemocratie moet functioneren. Deze cultuur brengt onder andere met zich dat de individuen het louter-in-zijn-eentje-matigen beschouwen als een ineffectieve vorm van zelfkwellig. Maar in een overlegdemocratie hebben de individuen (bijvoorbeeld de

werknemers) geen instrumenten om de anderen (bijvoorbeeld de middenstanders, de hoge salaristrekken) te gebiedten ook te matigen. Zij hebben geen sancties tot hun beschikking om de anderen tot matiging te dwingen. In die situatie is een langdurige vrijwillige loonmatiging natuurlijk illusoir. In een overlegdemocratie is er altijd een of andere groep die zich aan matiging onttrekt en daarmee aan anderen het argument verschaft om zich eveneens aan matiging te onttrekken.

Tijdens de discussie stelden Albada en Vos hiertegenover dat de matiging, die niet via een overlegdemocratie kan worden overeengekomen, ook niet via „de overheid” tot stand kan worden gebracht. Hier zijn de schrijvers echter opnieuw inconsequent. Niet alleen de monistische visie op de vakbeweging, maar ook die op de overheid heeft afgedaan. Ook de overheid bestaat uit individuen, i.c. burgers. Afgezien van de inactieven gaat het om dezelfde burgers die ook in het „bedrijfsleven” aan de besluitvorming participeren. Tussen de individuen van de overheid en die van het bedrijfsleven is er echter één verschil. De burgers, die in het kader van de „overheid” met elkaar onderhandelen, zijn in beginsel wél toegerust met sancties om degenen, die niet mee willen doen, in het gareel te brengen. Daarom zullen de burgers in dat kader wél tot collectieve inkomensmatiging kunnen besluiten. Het is dus misleidend om de vraag of het bedrijfsleven dan wel de overheid beslist, aan te scherpen tot een absoluut keuze-probleem. In beide gevallen beslissen de individuen van de samenleving. De discussie gaat louter over de vraag of die individuen beslissen in hun rol van werknemer of in hun rol van burger. In het eerste geval beschikken zij niet over sancties en nemen zij, gezien vanuit *hun eigen* doelstellingen, een verkeerde beslissing. In het tweede geval beschikken zij wél over sancties en nemen zij, wederom vanuit het perspectief van hun eigen doelstellingen, een juiste beslissing 28).

Conclusies

Het is in één artikel niet mogelijk recht te doen aan de veelheid van onderwerpen die in de preadviezen en in de discussiebijdragen werden aangesneden, en aan de rijkdom van argumenten die daarbij werden gebruikt. Ik heb mijn verslag van het congres van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde toegespitst op de concentratie en centralisatie van economische beschikkingsmacht, en ben daarbij zowel ingegaan op de feitelijke als op de gewenste omvang ervan. De feitelijke ontwikkeling tendeert duidelijk tot een min of meer gelijkblijvende concentratie maar tot een steeds grotere centralisatie van economische macht. Over de gewenste omvang van de concentratie en de centralisatie blijven de meningen per definitie verdeeld. Het is niet de taak van de economische wetenschap om hier partij te kiezen, maar om op basis van empirisch onderzoek en systematische vergelijking een beter inzicht te verschaffen in de bijdragen die de verschillende economische ordes kunnen leveren aan het realiseren van hun eigen doelstellingen.

Dat niet elke preadviseur zijn taak zo heeft opgevat, mag henzelf niet worden aangerekend. Slechts de organisatoren kan worden verweten dat zij bij de opzet van de preadviezen voor een aantal belangrijke ontwikkelingen in de theorie van de economische orde n.m.m. te weinig plaats hebben ingeruimd. Verhoudingsgewijs weinig aandacht kregen bijvoorbeeld de nieuwe theorie van de deelbare eigendomsrechten 29), de contracttheorie 30), de systeemtheorie 31), het

27) Albada en Vos, *a.w.*, blz. 75.

28) Zie voor verdere argumentatie: J. van den Doel, *Demokratie en welvaarts-theorie*, Tweede geheel herziene druk, Alphen aan den Rijn, 1978, hoofdstuk 3.

29) E.G. Furubotn en S. Pejovich (eds.), *The economics of property rights*, Cambridge Mass., 1974; B.A. Ackerman (ed.), *Economic foundations of property law*, Boston, 1975.

30) Zie hierover o.a.: J.M. Buchanan, *The limits of liberty: Between anarchy and Leviathan*, Chicago, 1975.

31) Koopmans en Montias, *a.w.*; Neuberger en Duffy, *a.w.*; J.M. Montias, *The structure of economic systems*, New Haven, 1976.

Arbeidsstructuur en werkloosheid

DRS. S.G. STANMEYRE*

Een interdisciplinaire studiegroep houdt zich bezig met de bestudering van de problematiek rond werkloosheid en arbeidsstructuur. Zij heeft een aantal ideeën gelanceerd, waarvan zij hoopt dat deze een bijdrage zullen kunnen leveren aan de oplossing van de arbeidsmarktproblematiek. Enkele van deze ideeën worden in onderstaand artikel aan de lezer voorgelegd.

Een studieproject

In *De Ingenieur* van 17 november 1977 werd een interim-verslag gepubliceerd van het studieproject „Arbeidsstructuur en werkloosheid”. Doel van het project is dat de deelnemers zich een beter inzicht verwerven in de sterk verweven problematiek rond werkloosheid en arbeidsstructuur. Het project kreeg vorm in een aantal discussiegroepen die interdisciplinair waren samengesteld, wat wil zeggen dat naast ingenieurs meestal enkele sociologen en economen hun bijdragen leverden. Dat het overleg niet ophield bij bestudering van de samenhangende problematiek, maar tevens en vooral uitmondde in suggesties voor oplossingen, hoeft niemand te verwonderen.

De eerste fase van het project loopt nu, na ongeveer anderhalf jaar, op haar einde. Hoewel de eindrapportering nog niet is afgerond, beseffen projectleiding en deelnemers wel dat voor een eventueel vervolg zal moeten worden getracht een aantal uit de eerste fase naar voren gekomen ideeën hetzij nader uit te werken, hetzij experimenteel te beproeven. Het is duidelijk dat de opzet van het project dan moet worden

vergelijkend empirisch onderzoek van verschillende „Realty-pische” systemen 32), het vergelijkend logisch onderzoek van verschillende ideaaltypische allocatiemethoden 33), en de economische theorie van de politieke besluitvorming 34). Daardoor waren de meeste verhandelingen te veel gebaseerd op normatieve waardeoordelen en te weinig op positieve zijnsoordelen, en te zeer gericht op onze eigen economische orde in plaats van op het mondiale spectrum van alternatieven. Ja, daardoor moest forumvoorzitter Prof. H.W. Lambers aan het slot van het congres zelfs constateren, dat er überhaupt te weinig over de economische orde was gepraat en te veel over de economische politiek.

J. van den Doel

32) Pryor, a.w.; A. Eckstein (ed.), *Comparison of economic systems. Theoretical and methodological approaches*, Berkeley, 1971.
33) P.J.D. Wiles, *Economic institutions compared*, Oxford, 1977.
34) W. Riker en P.C. Ordeshook, *An introduction to positive political theory*, Englewood Cliffs N.J., 1973.

gewijzigd. Tot dusverre worden de beraadslagingen gevoerd in de vrije tijd van de deelnemers; een concretere „follow-up” zal veelal meer professioneel moeten worden aangepakt. Dit brengt mee dat de voor verdere uitwerking voorgedragen ideeën een zodanig realiteitsgehalte hebben dat particuliere of overheidsinstanties bereid zijn er zoveel geld in te steken, dat aan researchinstututen opdrachten kunnen worden verleend. Het is de bedoeling dat de huidige gespreksgroepen, zo mogelijk uitgebreid, dan hun bijdrage zullen kunnen blijven leveren als klankbord voor de onderzoekers.

Het realiteitsgehalte van de ideeën is, zoals gezegd, essentieel. Het is echter ook duidelijk dat voor onze arbeidsmarktproblematiek geen voor de hand liggende oplossingen beschikbaar zijn. Er mag dus worden verwacht, dat ideeën die werkelijk kunnen bijdragen aan de oplossing van de problematiek een dosis fantasie vereisen vooraleer de realiseerbaarheid kan worden herkend. Wij zijn nu van mening dat een aantal van de ideeën welke in het KIVI-project naar voren zijn gekomen, inderdaad een bijdrage zullen kunnen leveren aan de oplossing van de arbeidsmarktproblematiek en dat zij, in beginsel, in een of andere vorm realiseerbaar zijn. In de hoop hierover wat meer duidelijkheid te krijgen, willen wij enkele van deze ideeën aan de lezers van dit blad voorleggen 1).

Gelanceerde ideeën

De voorstellen van de projectdeelnemers kunnen globaal worden ingedeeld in drie categorieën, te weten:

- A. voorstellen ter verbetering van de inzichten op grond waarvan investeringsbeslissingen moeten worden genomen;
- B. voorstellen gericht op verbeterde aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt;
- C. voorstellen welke fundamentele wijzigingen in onze maatschappij beogen.

Ad A

De studiegroepen bleken geïntrigeerd door de te eenzijdige informatiebasis waarop de huidige investeringsbeslissingen en het investeringsbeleid berusten. Er is een „checklist” opgesteld (en aan bedrijven ter toetsing aangeboden) die

* De auteur is weliswaar als wetenschappelijk medewerker van het Ministerie van Sociale Zaken ambtelijk betrokken bij het in dit artikel beschreven studieproject, maar hij schrijft deze samenvatting op grond van eigen interesse voor en visie op de studieresultaten van het project. De inhoud van dit artikel valt dan ook slechts onder zijn persoonlijke verantwoordelijkheid.

1) Verschillende van deze ideeën zijn door anderen eerder, in een of andere vorm, ter sprake gebracht. Zie bijv. B. de Gaay Fortman en H. Thomas in *ESB* van 18 mei 1977.

gebaseerd is op een breder stelsel van criteria. Behalve dat hierdoor beslissingen meer overwogen kunnen geschieden, kan de „checklist” de discussie over de juistheid van bepaalde investeringsbeslissingen op een rationeler niveau brengen.

Voorts werd getracht een analyse te plegen naar de indirecte effecten van diepte-investeringen. De groep meent voldoende aanwijzingen te hebben gevonden dat arbeidsvervangende investeringen elders juist hoogwaardige arbeidsplaatsen kunnen doen ontstaan welke de door de investeringen verloren gegane arbeidsplaatsen soms meer dan compenseren. Verdere studie op dit terrein acht men gewenst, niet in de eerste plaats om de omvang van deze compenserende activiteiten vast te stellen, maar om de voorwaarden aan te geven, waaronder diepte-investeringen inderdaad elders voldoende vervangen en zo mogelijk hoogwaardige arbeidsplaatsen oproepen.

Een andere werkgroep heeft zich verdiept in de mogelijkheden van sterkte-zwakke-analyses. Zowel voor het individuele bedrijf als voor de overheid is het van groot belang om beter onderbouwde inzichten te verkrijgen over welke nieuwe bedrijfsactiviteiten ook op lange termijn een redelijke overlevingskans hebben. De groep is van mening dat alleen een gezamenlijke aanpak van bedrijfsleven, overheid en verschillende wetenschappelijke disciplines deze inzichten systematisch zal kunnen verbeteren. Zij pleit met name voor een goed samenspel van modelmatige gegevensverwerking en intuïtie.

Ten slotte hoort in dit rijtje thuis de behoefte aan inzicht in de criteria, welke bedrijven en overheid in haar verschillende geleidingen zullen aanleggen bij haar selectieve-groeibeleid. Door samenspraak tussen overheid en bedrijfsleven hoopt men deze criteria zodanig te verduidelijken dat ondernemers reeds tijdens de uitwerking van hun plannen rekening kunnen houden met deze criteria, zonder voortdurend bij de overheid op de stoep te hoeven komen. Hierdoor zal een slagvaardiger ondernemersoptreden mogelijk worden.

Ad B

Verbetering van de aansluiting tussen vraag en aanbod wordt beoogd door een voorstel om de mogelijkheden die de arbeidspool of werknemerspool biedt beter uit te buiten. De studiegroepen die zich hierover hebben beraden, zijn van mening dat veel van de bezwaren, die vooral vakbonden hebben tegen de op dit moment bestaande werknemerspools, kunnen worden opgeheven wanneer aan de pools een verdere ontwikkeling wordt gegeven, terwijl de voordelen dan voor alle partijen sprekender worden.

De huidige pool omvat vaak slechts een beperkte groep werknemers, die bij tijdelijke arbeidstekorten bij een van de aangesloten ondernemingen worden ingeschakeld. Mobiliteit en tekort aan werk worden op de schouders gelegd van deze kleine groep werknemers die lang niet altijd vanwege hun voorkeur voor deze manier van werken zijn toegetreden. Wanneer bijvoorbeeld de pool zich kan uitstrekken tot een hele categorie werknemers waaraan een wisselende behoefte is, wordt het mogelijk de lasten te delen.

Toch acht men de flexibel inzetbare, betrekkelijk kleine pool niet taboe. Een dergelijke pool kan vooral effectief zijn wanneer zij „all-round” krachten onder haar hoede heeft, voor wie het wisselend beroep op verschillende vaardigheden meer bevredigend is dan een constante arbeidsplaats. Voor hen moet de pool-arbeidsplaats een bevestiging van vakmanschap en carrière betekenen.

Een pool van „reserve-personeel” die dicht bij de bestaande vormen komt, is er een die speciaal gericht is op de herinschikking van langdurig werklozen. De poolorganisatie tracht haar werknemers door bijscholing (gebruik makend van onderbenutte bedrijfsopleidingen) en regelmatig herhaalde tijdelijke plaatsing (eventueel in een stage-achtige constructie) qua (hand-)vaardigheid op peil te houden totdat normale plaatsing mogelijk is. Een dergelijke pool zal ook actief arbeidsplaatsen moeten opsporen en eventueel moeten creëren.

Een wat anders gericht voorstel is, per groep van bedrijven een gemeenschappelijke adviesdienst op te richten die speciaal is gericht op het vinden van produktietechnieken en -organisaties die vraag en aanbod dichter bij elkaar brengen. Aansluiting bij het overheidsbeleid dat op arbeidsplaatsenverbetering is gericht, ligt hier voor de hand.

Een voorstel om een „Delphi-methode”²⁾ toe te passen, is vooral bedoeld om potentiële ontwikkelingen in arbeidsorganisatie en technologie en hun invloed op de arbeidsvraag per beroepscategorie tijdig te kunnen onderkennen. Een van de studiegroepen deed specifieke ervaringen op aan de hand van haar discussies over de toepassingsmogelijkheden van micro-processors en de neveneffecten hiervan. Momenteel heeft men een concept-vragenlijst voor de Delphi-methode gereed liggen om op korte termijn te worden beproefd.

Ad C

De meer fundamentele voorstellen hebben niet direct te maken met werkgelegenheid, maar kunnen wel hierop invloed uitoefenen. Het duidelijkst is dit het geval met de gedachte van het basisinkomen voor iedereen. Wij willen bepaald niet suggereren dat deze gedachte nieuw is. Integendeel, in allerlei utopische hervormingsvoorstellen komt zij in een of andere vorm wel terug. De voorstelling van de betreffende werkgroep is echter dat het utopische karakter vooral wordt veroorzaakt omdat men nog nooit werkelijk serieus heeft onderzocht in welke vorm zij realiseerbaar is. De werkgroep meent dat onze maatschappij dringend behoefte heeft aan een minder star onderscheid tussen betaald werk en vrijwilligerswerk, terwijl de invoering van een basisinkomen ons stelsel van sociale zekerheid sterk kan vereenvoudigen. Voor het bedrijfsleven zou een uit de algemene middelen betaald basisinkomen een totaal andere kostencalculatie meebrengen en de werkgroep gelooft dat dit onze nationale economie sterk ten goede zal komen.

Ten slotte willen wij hier nog even aanstippen het voorstel om welzijnsprojecten niet meer te financieren uit gewone belastinggelden, maar om hiertoe een aparte heffing of spaarloon in te stellen. Het verschil met het huidige systeem is dat ieder de besteding van het hiervoor van zijn inkomen ingehouden percentage zelf bepaalt door een keuze te maken uit een reeks door de regering voorgestelde alternatieven. Dit systeem heeft vooral een gunstig effect op de medezeggenschapsmogelijkheden van de individuele burger bij de besteding van gelden. Er valt hierbij te denken aan recreatieobjecten, natuurgebieden, stadsvernieuwingsprojecten e.d.

Slot

Het spreekt vanzelf dat wij met het bovenstaande de verschillende ideeën niet volledig tot hun recht hebben kunnen laten komen. Wij hopen echter de lezer wel een idee van deze ideeën te hebben gegeven. Wie geïnteresseerd is in nadere informatie over bepaalde voorstellen, verwijzen wij naar genoemd artikel in *De Ingenieur*. Een wat meer uitgewerkte rapportage per deelgebied zal rond februari 1978 in dat blad worden gepubliceerd. Bijdragen aan de discussie zijn echter, vooral ten behoeve van een „follow-up”, in ieder geval zeer gewenst.

S.G. Stanmeyre

2) De z.g. Delphi-methode tracht wetenschappelijke inzichten te verdiepen door anonieme confrontatie van individuele inzichten. In een eerste ronde wordt de deelnemers gevraagd hun meningen over bepaalde invloeden of ontwikkelingen te geven en toe te lichten. In de volgende ronde wordt de individuele deelnemer geconfronteerd met de inzichten van de anderen en gevraagd of de nieuwe informatie voor hem aanleiding is om zijn eerdere mening te wijzigen.

Het IMF en de realiteit

DR. R. L. HAAN

Het Internationaal Monetair Fonds is een boeiende instelling. Aan het vijftal jaren dat ik er als ambtenaar mee te maken had, en de korte periode waarin ik erbij heb mogen werken, denk ik met het grootste genoegen terug, een genoegen dat te maken heeft met een gevoel van zowel intellectuele als morele bevrediging. Het Fonds is vooral een mooie instelling. Het Bretton Woods verdrag is, evenals de later aangebrachte fundamentele wijzigingen en uitbreidingen, van een fraaie architectuur, waarvan de coherentie wordt bewaard in het geheel van reglementeringen en uitvoeringsbesluiten die erop zijn gebaseerd en die de brug vormen naar de praktijk. Welke praktijk?

Ik herinner me hoe een aantal jaren geleden in een vergadering van de Executive Board, een van de leden, Alexandre Kafka, een opmerking maakte naar aanleiding van het feit dat het Fonds op dat moment juist zijn duizendste professionele staflid had ingeschreven. Dit stelde het in staat, aldus Kafka, in de toekomst met het werk voort te gaan, „without any reference to the outside world”. We zouden verder, door uitwisseling van kantoorpapieren, elkaar afdoende onderling kunnen bezighouden. Natuurlijk was dit niet letterlijk, maar geestig bedoeld. Intussen is de geest vaak belangrijker dan de letter, en is de vraag steeds actueler geworden: wat heeft het IMF dan te maken met de werkelijkheid er buiten? Of leeft het in een eigen wereld?

Inderdaad is de mening, althans de voorstelling, wijd verbreid dat „het internationale monetair systeem” een autonome aangelegenheid is, gehoorzamd aan eigen intern-technische wetten, het terrein van experts en niet van politici. Monetair politiek is geen politiek, maar techniek. De realisten op dit terrein hebben altijd wel geweten dat dit een „textbook”-fictie was; dat het internationale proces van betalingsbalansaanpassing en -financiering te maken had met de verdeling der defensielasten, met politieke vriendschap of vijandschap jegens de dollar en dergelijke factoren. Geen wonder uiteraard, want de economische subjecten, de agenten in dit terrein der internationale betrekkingen, zijn de regeringen in eigen persoon. Dat internationale monetair economie politiek is, heeft, mogen we aannemen, sinds de liquiditeitsverschuivingen als gevolg van de olieprijsstijging, nu wel iedereen ingezien.

Politieke neutraliteit

Internationale economie is dus internationale politiek. Dit tast op zich zelf echter nog niet de algemeen aanvaarde redenering aan, dat het IMF zich nooit kan mengen in de binnenlandse politiek van zijn lidlanden, maar alleen in hun economie (nl. waar het de voorwaarden voor de kredietverlening betreft). Hier blijft de politieke neutraliteit gehandhaafd.

Dit is niet alleen een beginsel van internationaal recht; het zou anders ook onbegonnen werk zijn. Hoe zou het IMF op „niet-economische” gronden aan een bepaald land bijvoorbeeld een krediet kunnen weigeren en aan een ander niet? Ieder mogelijk criterium zou het bedrijf welhaast geheel stil leggen. Ongeveer zoals Albeda in *ESB* heeft geschreven naar aanleiding van de AMRO-boycot: „Zullen wij, tegenstanders van de apartheid, onze rekening bij de AMRO-bank opzeggen? Moet het Nederlandse bedrijfsleven Chili boycotten en zullen wij dat bedrijfsleven boycotten wanneer en voor zover het dat niet doet? Zullen wij ophouden met het rijden in Tsjechische auto's, geen Spaanse sherry meer drinken en geen Spaanse sinaasappelen meer eten, om van Braziliaanse koffie maar te zwijgen? Moeten wij ons onthouden van Chileense wijnen?” 1). Neen natuurlijk. Hoeveel te minder past een dergelijke politieke bewustwording in een internationale instelling.

Albeda kent één uitzondering, nl. wanneer het gaat over de sport. Ook voetballen in internationaal verband is „politiek neutraal”; het Nederlandse team aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid voor de regimes in de Sovjetunie of Chili wanneer het in die landen gaat spelen. Maar hier vormt Zuid-Afrika een geval apart. „Hier vraagt het politieke regime, dat voetballers van één team één huidskleur hebben. Door daaraan mee te doen besmet de Nederlandse club zich dan wel met de apartheid” 2). Dit is een interessant criterium. Want hier, wil Albeda zeggen, geldt een interne maatstaf, die de sport eigen is.

Over dit interne karakter van deze maatstaf eerst nog een enkele opmerking die mij essentieel voorkomt, maar die ik om de zaken niet te compliceren in dit artikel verder wil laten rusten. Nimmer kan de werkingssfeer van een interne maatstaf tot de interne sfeer zelf beperkt blijven. Altijd zijn er, in de moderne maatschappij veelvuldige en ingewikkelde, *vervelingen* aanwezig met andere sferen en andere instituten. De pretentie dat een interne sfeer een gesloten, autonoom geheel vormt, de gedachte bijvoorbeeld van de AMRO-bank dat een bedrijf zijn eigen automatische en exclusieve *inherente* doelen kent 3), leidt tot maatschappelijke en culturele anarchie. Het één heeft zich te richten naar het ander — doet dat trouwens per definitie. De maatschappij kent haar sferen, maar die onderhouden met elkaar interne, niet louter externe, relaties. Er zijn geen gescheiden „sectoren”, die als tunnels (de term is van Goudzwaard) naast elkaar zouden liggen.

Het een heeft met het ander te maken *of we willen of niet*. Voetballen is politiek neutraal, maar in landen als Brazilië en Argentinië fungeert het mede als een zaak van groot *extern* politiek prestige (de grootheid niet slechts van dit of dat team, maar van de *natie*) en van *interne* politieke verdoering. De

1) W. Albeda, Politieke neutraliteit, *ESB*, 24 september 1975, blz. 911.

2) Idem, Over christelijk ondernemerschap en politiek engagement, *Antirevolutionaire Staatkunde*, maart 1977, blz. 98.

3) Brief AMRO-bank aan Wereldraad van Kerken, 29 april 1975.

wereldkampioenschappen 1978 zijn voor Argentinië van kardinaal politiek belang; het buitenlandse image dat door de „mensenrechtenkwestie” wordt geschaad, moet behalve door de functie die de buitenlandse reizen van Videla hebben als van een „gematigd” goodwill-ambassadeur, en behalve door een naar opzet waterdichte onderdrukking van alle informatie over de burgerrechten, worden geneutraliseerd door het voetbalevenement in 1978. De bedoeling van deze internationale gebeurtenis mag een andere zijn dan steun aan dit speciale regime, de uitwerking is wel zodanig. Dat bepaalt niet de voetballer (althans niet in de eerste plaats), maar dat bepaalt het regime zelf, en de met hem vrijwillig of onvrijwillig gelieerde krachten in de publiciteitsmedia. Een keiharde realiteit vormen de externe economische effecten van dit gebeuren: de gevolgen die de aanleg van de desbetreffende prestige-objecten heeft voor de armenwijken die het ongeluk hebben dat ze bij hun voortbestaan in de internationale kijker zouden lopen en dus dienen te worden opgeruimd.

Een ander voorbeeld. De kerk heeft haar eigen terrein. In het traditionele katholicisme van Latijns-Amerika wil dat wel degelijk zeggen: haar eigen „sector”. Er is de „geestelijke” macht; en er is de „tijdelijke” macht. De laatste bewijst de eerste alle eer, mits die maar op zijn eigen bovenwereldse, dus ongevaarlijke, terrein blijft. Maar dit neemt niet weg, dat wanneer de uitgebreide verjaardagsboodschap van de Argentijnse president aan de paus wordt gepresenteerd als een intern-kerkelijke aangelegenheid (de president moet volgens de grondwet katholiek zijn, en handelt dus bij bepaalde gelegenheden als katholiek, en als vertegenwoordiger van een katholiek land), deze publieke verklaring mede, zo niet voornamelijk, een politiek effect beoogt. Want het is juist deze paus die persoonlijk heeft geprotesteerd tegen de vele Argentijnse priestermoorden die het politieke klimaat heeft voortgebracht.

Op dezelfde wijze als de voetbal fungeert het IMF als politiek agent. Dat heeft het niet zelf, of beter: niet alleen zelf, in de hand, maar dat bepaalt zijn cliënt. Want uiteraard wordt het vertrouwen van het Fonds uitgelegd als vertrouwen in de Argentijnse economie, dus in het economisch beleid, dus in de regering, in Argentinië, in de inspanningen van het Argentijnse volk, alsof hier van een homogene belangengemeenschap sprake zou zijn. Er wordt een subtiel gebruik gemaakt van termen als „stabiliteit” en „vooruitgang” die ongemerkt (voor de consument) en welbewust (door de handelaar in deze termen) van het technisch-monetaire vlak worden getransponeerd naar het politieke vlak, dat wil in dit geval zeggen het totalitaire vlak. De wereld heeft vertrouwen in Argentinië. Sinds wanneer? Sinds de staatsgreep, die het begin vormde van de nieuwe economische politiek.

Hierin ligt juist de — door het IMF volgens zijn „interne” criteria wel degelijk beoogde — bedoeling van een „stand-by”. Er zijn een aantal Latijnsamerikaanse dictaturen die permanent in een „stand-by”-relatie staan met het IMF, zonder ooit inderdaad te trekken. Het gaat om het stabiliteits-

stempel als internationale legitimatie. Ook de omvang van de Argentijnse „stand-by” (\$185 mln.) is op zich zelf niet van belang. De betalingsbalans ontwikkelt zich (uiteraard) uitstekend. De minister van Financiën verklaarde tijdens de jaarvergadering van het Fonds aan de pers dat er een aanbodoverschot bestaat van internationale particuliere kredieten aan zijn land. Uiteraard citeert dezelfde pers de lofprijzing van Managing Director Witteveen, die beklemtoonde dat „het economisch herstel is bereikt in een tempo dat in de wereld nog nooit is gezien”, waaraan hij toevoegde „dat voor het eerst het economisch programma van een land strikter is dan de richtlijnen vastgesteld door het IMF” 4).

De betekenis van „economisch herstel”

Het is hier dat de vraag rijst naar het realiteitsgehalte van de gebruikte termen „economisch” en „herstel”. Hoe verhouden zich de economische indicatoren met de werkelijkheid? En al zouden we abstraheren van de economische orde (en daarmee van de *totalitaire* staat die deze orde voor iedere twijfelaar op het stuk van „economie en politiek” tot een voluit politieke orde heeft gestempeld) wat de *baten* van het economische proces betreft, hoe zit het met de *kosten* van dit „economische herstel”-in-recordtijd? In alle ernst, en zonder retorisch effect te beogen: is het verband onderzocht tussen de geslaagde inflatiebestrijding en de geslaagde economische repressie? (Het hoeft geen betoog dat het hier gaat niet alleen om de decimering van de afhankelijke reële inkomens, maar met name om de intimidatie, het ontslag, de vermissing, de marteling en het vermoorden van de werknemers die dit onderwerp zelfs maar aan de orde durfden stellen). Is een curve geconstrueerd die het verband aangeeft tussen beperking van de overheidsuitgaven en het ontbreken van watten, medicijnen en instrumenten in de ziekenhuizen die in steeds groter getale gaan voldoen aan Jan de Hartogs beschrijving van „The Hospital”? Is de empirische grondslag onderzocht van het door de minister verkochte cijfer van 3,2% aan werklozen? Er zijn twee mogelijkheden: of men mist de statistische gegevens, of men beschouwt deze verbanden niet als economische verbanden, omdat de economie *methodologisch gesproken* de probleemstelling heeft opgegeven „as if people matter”, om met Schumacher te spreken. Van de eerste is zonder meer sprake in een land waarin vakbonden en censussen beide verboden zijn. De tweede mogelijkheid vormt het eigenlijke onderwerp van dit betoog.

Wat heeft „economisch herstel” volgens de criteria van het IMF die gesteld zijn in monetaire en betalingsbalanstermen nog met de economie te maken? In Chili is in de laatste anderhalf jaar de reservepositie sterk verbeterd, maar het aantal *economische* vluchtelingen, dat zich met dalende arbeids- en inkomensmogelijkheden en stijgende onderwijskosten zag geconfronteerd, heeft een hoge en aanhoudende vlucht genomen: 10% van de bevolking heeft het land verlaten; 30% van de gekwalificeerde beroepsbevolking, en deze cijfers zijn al weer oud. De subsidie aan de universiteiten, vóór Pinochet 90% van de academische budgetten, is drastisch beperkt en zal volgend jaar geheel zijn verdwenen. Hier wordt aan arbeider en middenstander beiden het ontwikkelingsperspectief ontnomen 5). Het Engelse (en dus redelijk vrijmoedige) weekblad *The Review of the River Plate* gaf in het voorjaar de vertaling van de economische terminologie der militaire redevoueringen in voor de Argentijnen *reële* taal: inflatie bevorderen = loonaanpassing; inflatiebestrijding = verhoging van de prijzen der overheidsdiensten; rationaliseren van de overheidsadministratie = banen creëren voor gepensioneerde officieren; onverantwoorde geldcreatie is de betiteling van de monetaire politiek van ex-minister Mondelli, waarbij de geldhoeveelheid werd toegestaan te stijgen

4) *La Opinión*, 28 september 1977.

5) *Latin America Political Report*, 17 juni 1977, blz. 180.

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR
ROTTERDAM

**Alle bankzaken
90 vestigingen
in Nederland**

Affiliaties te New York,
Curaçao, Antwerpen, Brussel,
Frankfurt, Zürich.

met 10% per maand, maar wanneer Martinez de Hoz hetzelfde doet, heet dat „voorkoming van massale werkloosheid”, enz. 6). Iedere econoom zal de waarheid van (de meeste van) deze gelijkstellingen erkennen, maar iedere goede econoom zal tevens oog hebben voor het partiële karakter van deze waarheid en dus de onwaarheid.

Doelstellingen van het IMF

Ik begon met te zeggen dat het IMF behalve esthetisch, ook moreel een boeiend instituut is. De geest van Bretton Woods was een waardig antwoord op het spook van de jaren dertig; de creatieve sfeer waarin men „doordat de politici even niet opletten” de speciale trekkingsrechten in het leven heeft geroepen, hoeft niet te worden vergeten, ondanks de frustratie die de onmiddellijk volgende internationale monetaire ontwikkelingen te zien hebben gegeven. Wat in het vat is, verzuurt niet. Ook met betrekking tot het „olieprobleem” poogt het IMF te doen wat in zijn vermogen ligt. Het fundament van deze activiteit ligt in een statuut, en de zin van een statuut is de aanvaarding en vastlegging van een doel. Uit dit doel kan dan eventueel een criterium worden afgeleid voor de beantwoording van de vraag hoe het Fonds zich moet opstellen tegenover zijn leden-dictaturen. Daarbij zullen we, als gezegd, vanwege de neteligheid van de problematiek er goed aan doen ons te beperken tot het zoeken naar een intern criterium, d.w.z. een criterium dat uit het eigenlijke doel van het IMF en van het internationale monetaire systeem voortvloeit.

Het IMF is geen doel in zich zelf; het is een instrument. Een instrument zonder doel, zou doelloos zijn, en dus ook geen instrument. Het doel van het Fonds is bevorderlijk te zijn voor de goede functionering van het internationale monetaire stelsel, in de woorden van artikel I (i) van het verdrag: „to promote international monetary cooperation”. Maar ook die internationale monetaire samenwerking is geen doel in zich zelf. Waar het om gaat, wordt in lid (ii) uitgedrukt: „to facilitate the expansion and balanced growth of international trade, and to contribute thereby to the promotion and maintenance of high levels of employment and real income and to the development of the productive resources of all members as primary objectives of economic policy”. Ten slotte wordt in (iii) geconcretiseerd wat hierbij als hoeksteen zou gelden: „to promote exchange stability”. Immers, de Fondskredieten zouden in de zich daarna ontwikkelende praktijk alleen worden gegeven ter ondersteuning van een *realistische* wisselkoers, die derhalve mocht worden aangepast in geval van een „*fundamental disequilibrium*”. Op grond van deze doelstellingen kon in 1969 ook het speciale departement voor de speciale trekkingsrechten worden toegevoegd, omdat juist deze doelen een uitgebreider instrumentarium vereisten, nl. niet alleen van onderlinge kredietverlening, maar eveneens van reservecreatie op lange termijn.

Het is opvallend te zien hoe de Fondsmachinerie zich is gaan verzelfstandigen en uitbreiden naarmate juist de hoeksteen, dat is de stabiele wisselkoersstructuur, is komen weg te vallen. De tweede en recente grote amendering van het verdrag spreekt in artikel IV niet meer van „exchange stability”, d.w.z. „a system of *stable exchange rates*”, maar — veelzeggend — van „a *stable system of exchange rates*”. Uiteindelijk is een vast systeem van zwevende koersen óók een systeem. De redactie van dit artikel IV (i) is ook overigens geheel aan het dictaat van de praktijk aangepast. Het Fonds had weinig keus. Het probeert ervan te maken wat ervan te maken valt, uit hoofde van zijn in belangrijkheid nog toegenomen functie van „machinery for consultation and collaboration on international monetary problems” (art. I (i)). Maar dit alles neemt niet weg dat er een basis ontvallen is, en het Fonds in pragmatistisch vaarwater is komen te verkeren, waarbij het spoedig van zijn oorspronkelijke bedoeling kan „vervreemden”. Het „*fundamental disequilibrium*” is verhuisd naar een

aanhangsel, „Schedule C”, dat de *mogelijkheid* open laat, „that par values may be established”.

Niettegenstaande deze preciaire bodem waarop het Fonds is komen te staan (en waarop het doorgaat met verbouwing en uitbreiding), zal het zich toch op een of andere wijze moeten blijven oriënteren op een evenwichtsbegrip, zelfs ten aanzien van de wisselkoersen (volledig „vrije” wisselkoersen bestaan in de politiek van geen enkel land); artikel IV (i) hanteert termen als „orderly”, „stability”, „effective adjustment”, en spreekt van vermindering van „erratic disruptions” en „unfair competitive advantages”, waar het uitkomt „with due regard to circumstances”.

Hoewel het begrip „*disequilibrium*” op verscheidene plaatsen in de hoofdttekst van de Articles of Agreement is gehandhaafd, is dus de term „*fundamental disequilibrium*”, die in het bijzonder betrekking had op de gewenste stabiliteit van de wisselkoers, daaruit verdwenen. Dit neemt niet weg dat de fundamentele opmerkingen die de Executive Directors daarover in 1970 maakten, nog volledig van belang zijn. Na te hebben gewezen op het feit dat de term nooit nader is gedefinieerd, maar niettemin „is a profound and subtle one, which lies at the heart of the Bretton Woods system” (dat in 1970 nog bestond), vervolgen zij:

„A basic feature of the concept of fundamental disequilibrium is that although its ultimate focus is on the balance of payments it is related to a general condition of the member's economy and does not require that an imbalance must have developed in the balance of payments. This, in turn, reflects the underlying philosophy of the Bretton Woods system that while attainment of balance in international payments must be a focal point of concern for the international financial community, it is not to be regarded as an objective in isolation from other objectives of the international monetary system. These objectives include the expansion and balanced growth of international trade on the basis of a liberal and nondiscriminatory regime of trade and payments” 7).

Hierop volgen de woorden van het reeds geciteerde artikel I lid (ii).

Mensenrechten en monetair stelsel

Vrij economisch verkeer en de ontwikkeling van de productieve middelen in ieder land vormen de „primaire doelstellingen”. De westerse economische wetenschap heeft, in afwijking van Marx en de klassieke traditie, onder productief niet uitsluitend „materieel productief” willen verstaan. Een van de fouten van Adam Smith, aldus Stigler, is geweest dat hij niet voldoende heeft ingezien dat er ook investeringen zijn die niet voortkomen uit wat hij te eng als „productieve arbeid” kwalificeerde. „Investments in what we now call human capital do not become incorporated in a tangible, saleable commodity as commonly understood” 8). Dit onstoffelijke welvaartsbegrip gaat voor ons welvaartsdenken hand in hand met de fundamentele opvatting dat welvaart eveneens gebaseerd is op de vrijheid van economisch verkeer, met name ook van het „economisch subject”, de menselijke persoon. Het IMF let op de vrijheid in het *internationale verkeer*, maar die is noodzakelijkerwijs gecorreleerd aan de vrijheid binnenslands. De politieke gevangene geniet geen mobiliteit over de landsgrenzen heen omdat hij die niet heeft binnen die grenzen. Een gecensureerde pers is een fundamentele verstoring in de nieuwmarkt, die bovendien tot gevolg heeft dat het internationale economische verkeer zich moet oriënteren op informatie die systematisch is vertekend.

Het heeft er echter alles van dat het IMF zich aan dergelijke welvaartsbeschouwingen niet overgeeft en voor het gemak toch maar een „marxistisch” productiebeprijding hanteert. Ook

6) *Ibid.*, 25 maart 1977, blz. 91.

7) IMF, *The role of exchange rates in the adjustment of international payments. A report by the Executive Directors*, Washington D.C., 1970, blz. 47.

8) G.J. Stigler, *The successes and failures of Professor Smith*, *Journal of Political Economy*, december 1976, blz. 1204.

dan echter is het niet consistent, want de vrije verkeershuishouding, zo men wil: het kapitalisme, gedijt allesbehalve in een klimaat van fysieke dwang en beknutting van de onderhandelingsvrijheid van de arbeider. Max Weber heeft duidelijk laten zien dat het kapitalisme slechts kan functioneren op basis van arbeidsvrijheid en innerlijke „motivation”. In een moderne economie hoort ook een moderne arbeids- en arbeidersorganisatie. Ook al huldigt men een materialistisch produktivisme — zoals in het algemeen gebeurt in de moderne economische praktijk — dan nog kan men niet stellen dat fundamentele onevenwichtigheden afwezig zijn wanneer op essentiële punten in de economische orde een repressie heerst zoals in de zuidelijke landen van Zuid-Amerika.

Het is veelzeggend dat in Zuid-Afrika de *ondernemers* aandringen op afschaffing van de apartheid, daar die hen niet *rationeel* voorkomt. In Brazilië hebben de *ondernemers* gepleit voor herstel van de rechtsstaat. In Argentinië zijn naast werknemers- ook *werkgeversorganisaties* verboden. Het kan duidelijk zijn dat de economie van de „nationale veiligheidsstaat” die haar wezen theoretisch baseert op een concept van totale en permanente oorlog als natuurlijke bestaanswijze van de staat, die naar haar aard totalitair is, verwijderd is van het moderne westerse begrip van „economisch handelen”, waaronder Weber terecht expliciet verstaat dat dit gebaseerd is op de „vreedzame uitoefening van beschikkingsmacht” 9). Het „vrije spel der maatschappelijke krachten” ter behoud waarvan uiteindelijk VN en IMF werden opgericht (men was toch kennelijk niet bevredigd door *Hitlers* oplossing van het probleem van de jaren dertig) is in de Latijnsamerikaanse „national security state” ver te zoeken; het gaat niet slechts om een tijdelijke staat van beleg, noodzakelijk met het oog op een noodsituatie, maar om een fundamentele conceptie van het economisch en staatsleven.

Wat financiert het IMF in deze landen, als het geen optimale produktie is (vanwege de fundamentele distorsies in de economische orde) en geen maximale welvaart gebaseerd op vrije keuze, ook van immateriële goederen? Er blijft maar één mogelijkheid open: het financiert pure macht; het financiert het regime.

De economische methodologie is steeds meer een formeel karakter gaan dragen; dat aan deze realiteit *correlaat* is, nl. dat van de „pure economie”. Economen plegen doorgaans nogal onvriendelijk te reageren op verwijten van sociologische, antropologische, ethische en andere onbevoegde zijde, als zou de economie haar wezenlijke opdracht: menswetenschap te zijn, in feite verloochen. Boekjes schrijven met als ondertitel „Economics as if people mattered” doet sympathiek en literair aan, maar getuigt van grondig onbegrip voor „the nature and significance of economic science”. Niet-economen, zoals Herskovitz, die menen met de aanklacht te moeten komen dat zij nog nooit „een creatuur zijn tegengekomen dat gelijkenis vertoonde met de ‘homo economicus’”, trappen in het economisch leerhuis een open deur in: het gaat immers slechts om een „analytisch hulpmiddel, in wezen terminologisch van aard, ter aanduiding van het economisch gedragsaspect, een aspect dat eigen is aan alle gedrag dat door een bewust doel wordt gericht” (Knight) 10). Wat als wetenschappelijke abstractie begon, eindigt in de zelfgenoegzaamheid van het theoretisch model, dat uiteindelijk zelfs de eis van toetsing aan de concrete realiteit als onwetenschappelijk kon afwijzen (zie de polemiek tussen Knight en Herskovitz, zojuist geciteerd). Het gevolg is geweest dat de economische wetenschap weerloos werd tegenover de praktijk van het concrete economische proces, dat voor zich het schimmig theoretisch geraamte gretig van vlees en bloed voorziet. Maar de methodologie zelf belandde als het ware in een Nietschiaans nihilisme. Het pragmatisch waarheidsbegrip van Nietzsche „geeft de wending aan van het kerntheoretische begrip (de *adaequatio*) naar een politiek-maatschappelijke duiding van waarheid. Hij verstaat onder waarheid zoiets als een consensus tussen mensen over de kijk op de werkelijkheid om hen heen” 11). Een consensus wel te verstaan tussen mensen met macht, en

van gelijkgericht machtsbelang. Wetenschap die analyse om de analyse werd — en de eigenlijke abstractie inruilde voor de constructie 12) —, doel in zich zelf en pure intellectuele machtsuitoefening 13), verzwagert zich met de „Wille zur Macht” over dingen en medemensen. Knights Chicago School is economisch adviseur van Pinochet.

Het theoretisch apparaat van de economie is niet altijd zo „puur” wetenschappelijk geweest; de klassieke namen nog scherp waar in de hun omringende realiteit. Niettemin kunnen we stellen dat, doordat de mens reeds toen uit het *methodologisch* middelpunt verdween, de basis voor de huidige crisis werd gelegd. Na één generatie klassieke economie ontstond reeds de pejoratieve term „orthodoxie”, voor het eerst gebruikt door de econoom-historicus van Italiaans-Franse protestantse huize Sismondi. In een gesprek dat hij kort voor diens dood had met Ricardo, riep hij uit: „What? Is wealth then everything! Are men absolutely nothing?” 14). De grote ontdekking die Adam Smith had gemeend te doen, was dat de welvaart zich zelf, zonder kunstmatig-menselijke ingreep, reguleerde. Het antropologisch principe waaruit kon worden geduceerd, was dat van de natuurlijke neiging van de mens tot ruil en dus tot arbeidsverdeling, welke vervolgens „thus appears and grows as an entirely impersonal force, and since it is the great motor of progress, this progress too is depersonalized” (Schumpeter) 15).

Zo spreken we — zelfs na Keynes — nog van de „werking van de volkshuishouding” en van de „functionering van het internationale monetaire stelsel”. En dat verklaart waarom „mensenrechten” en „monetair stelsel” zover uiteen zijn komen te liggen, dat het lijkt alsof hier een probleemstelling wordt geforceerd inzake aangelegenheden die met elkaar niets te maken hebben. Mijn bedoeling was te trachten aan te tonen dat ze in gegeven omstandigheden alles met elkaar te maken kunnen hebben.

Het is buitengewoon bemoedigend dat de regering-Carter kennelijk het verband duidelijk legt. Zij is naar verluidt voorstander van „an enlarged role for the International Monetary Fund, whose prescribed policies for „non-oil LDC's” would seem almost to require dictatorial government” 16). Het bericht vervolgt: „Significantly, it is the major international banks which are emerging as the principal defenders of military governments”. Ook hiervan zijn de Verenigde Staten eindelijk begonnen zich bewust te worden. *Latin America Economic Report* van 24 juni 1977 meldde: „The United States abstained in a World Bank vote on a US \$ 100 m loan for Argentina last week”. Deze politieke opening naar reële economische welvaart zal kans van slagen hebben als zij vastbesloten, op coherente wijze, op de lange termijn zal worden voortgezet, en als zij navolging vindt.

R. L. Haan

9) Max Weber, *Historia económica general*, México, 1964, blz. 3.
10) Zie de polemiek tussen M. J. Herskovitz en F. H. Knight, opgenomen achterin het boek van eerstgenoemde, *Economic anthropology*, New York, 1952.

11) A.W. Musschenga, Ideologie: een aantal begripshistorische notities, *VUmagazine*, februari 1977, blz. 37.

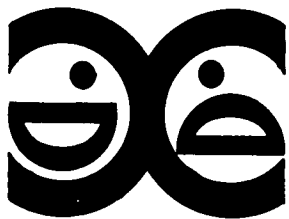
12) Zie R.L. Haan, *Economie in principe en praktijk. Een methodologische verkenning*, Groningen, 1975.

13) Vgl. Knights omschrijving van de mens, inclusief de *wetenschapsbeoefenaar*, in a.w. (ik citeer uit de Spaanse editie, México, 1974, blz. 455): „Ieder die zich wijdt aan de studie van de sociale wetenschap moet er zich aan gewennen dat hij voor alles het feit erkent dat „de mens”, hij zelf en zijn collega wetenschapsbeoefenaars ingesloten, een dier is dat geneigd is tot concurrentie, tot twist en tot strijd, dat er behagen in schept zijn macht te vergroten en geneigd is alle middelen te rechtvaardigen die tot dit doel leiden”. Deze visie en dit streven bepalen dus de uitkomst der wetenschap!

14) Voorwoord van M. Mignet in M. de Sismondi, *Political economy and the philosophy of government*, Londen, 1847, blz. 43, (Reprint, New York, 1966).

15) J.A. Schumpeter, *History of economic analysis*, Londen, 1967, blz. 188.

16) *Latin America Political Report*, 10 juni 1977, blz. 175.

Rechtvaardiging van inkomensverschillen

DRS. W. A. ARTS

Tegen het eind van het afgelopen jaar vond in de Tweede Kamer een wat wonderlijk schouwspel plaats. Het betrof hier de behandeling van het wetsontwerp om inkomens die niet onder een cao vallen dezelfde matiging op te leggen als wordt bereikt voor cao-inkomens. Staatsrechtelijk was dit schouwspel wonderlijk te noemen, omdat de nieuwbakken minister van Sociale Zaken met de kamer in debat ging zonder dat het nieuwe kabinet zich reeds in totaliteit via een regeringsverklaring tot het parlement had gewend en dé confrontatie met de volksvertegenwoordiging had doorstaan. Kamervoorzitter Vondeling had hier problemen mee en meende kabinet en kamer hierover dan ook schoolmeesterlijk de les te moeten lezen. Politiek was deze gebeurtenis niet zo zeer wonderlijk omdat het wetsontwerp stamde van oud-minister Boersma, maar vooral omdat het wetsontwerp bij de schriftelijke behandeling nogal wat kritiek kreeg te verduren van de zijde van de huidige regeringspartijen CDA en VVD. Het door Albeda vrij demonstratief op zich nemen van de verdediging van het wetsontwerp maakte de zaak dan ook politiek pikant. Door het aanbrengen van een aantal wijzigingen maakte hij het CDA en VVD toch mogelijk voor te stemmen. Dat bracht echter de PvdA weer in een moeilijk parket. Ten slotte liep de hele kwestie met een sisser af, de grote partijen stemden uiteindelijk alle drie voor het wetsontwerp.

Deze hele geschiedenis is een indicator voor de windstille en de politieke onzekerheid die aanvankelijk ten opzichte van dit zo onverwacht verschenen kabinet heersten. Ondanks een betrekkelijk gedetailleerd regeerakkoord was het de meeste waarnemers niet recht duidelijk wat van dit kabinet te verwachten viel. In weerwil van de regeringsverklaring zal deze onduidelijkheid, hoewel in mindere mate, het eerste halfjaar nog wel voortduren.

Een van die onduidelijkheden betreft het hierboven aangesneden inkomensbeleid. Wel duidelijk lijkt dat vergeleken met de prioriteit die het kabinet-Den Uyl toekende aan het streven naar

meer aanvaardbare inkomensverhoudingen, dit voor het kabinet-Van Agt in veel mindere mate het geval zal zijn 1). Dit blijkt onder andere uit de behandeling van het eerder genoemde wetsontwerp. Een van de problemen met dit ontwerp was de veronderstelde mogelijkheid het niet alleen voor het matigen van inkomens te gebruiken, maar ook voor een verkleining van de inkomensverschillen. De PvdA toonde zich tijdens de schriftelijke behandeling voorstander van het toekennen van een eventuele nivelleringsfunctie aan deze wet. De VVD echter zag er een mogelijk motief tot verwerping in. In zijn antwoord stelde minister Boersma de VVD gerust en benadrukte het tijdelijke karakter van de wet en ontkende dat het een *zelfstandig* instrument vormt om inkomens te matigen.

Een andere nadruk op een rechtvaardiger verdeling van inkomens blijkt trouwens ook uit het regeerakkoord tussen CDA en VVD. De middeninkomens worden hier meer in bescherming genomen dan bij een tweede kabinet-Den Uyl het geval zou zijn geweest. Meer duidelijkheid zal nog wel verschaft worden bij de behandeling van het wetsontwerp Openbaarheid van inkomens uit arbeid.

Inkomens op tafel

Het VNO heeft zich al een aantal jaren geleden door middel van een boekwerkje verzet tegen een verdergaande openbaarmaking van inkomens 2). Het meent dat een verregaande openbaarheid zou indruisen tegen de wensen van de grote meerderheid van ons volk en verwijst ter staving van deze mening naar een in zijn opdracht verricht onderzoek. In dat onderzoek was de vraag opgenomen: „Vindt u persoonlijk dat alle inkomens in Nederland openbaar moeten zijn, zodat ieder precies van elkaar kan weten wat we verdienen?”. Deze vraag leverde in de representatieve steekproef 61% negatieve en 34% positieve antwoorden op. Ook uit ander onderzoek (NIPO, 1974) bleek dat een

meerderheid bezwaren had tegen het openbaar maken van individuele inkomens. Dat bracht de vorige regering ertoe niet méér na te streven dan de openbaarmaking van de salarisschalen per functiegroep.

Naast de vraag hoeveel mensen tegen openbaarheid zijn, kan de verdergaande vraag worden gesteld waarom ze tegen zijn. Op die vraag is onlangs een antwoord gekomen door middel van een in opdracht van de Stichting Stuurgroep Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek door de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek uitgevoerd onderzoek 3). Samenvattend komt dat antwoord neer op een tweetal motieven: enerzijds een beroep op privacy, d.w.z. op het privé-karakter van het inkomen en anderzijds op een waarschuwing tegen de onrust, de jaloezie en het onbegrip die aan de dag zouden komen als alle inkomens bekend zouden worden.

Meende het VNO uit zijn onderzoek nog te kunnen concluderen dat er naar inkomensgroepen geen duidelijke verschillen van mening bestaan wat al dan niet gewenste openbaarheid van inkomens betreft, uit dit meer verfijnde onderzoek blijkt anders. Zo blijkt de geslotenheid over het eigen salaris en de tegenzin tegen openbaarmaking toe te nemen, naarmate dat salaris hoger is.

De motieven van de voorstanders van openbaarheid komen er vooral op neer dat openbaarheid de beste waarborg biedt om salarissystemen te kunnen toetsen op billijkheid en aanvaardbaarheid. Door geheimhouding van salarissen, menen zij, kunnen onbillijkheden blijven voortbestaan. Slechts juiste kennis van inkomensverschillen schept dus de mogelijkheid een afweging te maken aangaande de gerechtvaardigheid van die verschillen. Dat roept de vraag op

1) Vgl. L. van der Geest, Naar een integraal inkomensbeleid?, *ESB*, 21/28 dec. 1977, blz. 1261.

2) VNO, *Een boekje over inkomens*, Den Haag, 1975.

3) Nederlandse Stichting voor Psychotechniek, *Inkomens op tafel*, Alphen a/d Rijn-Brussel, 1977.

hoe het met die kennis over inkomensverschillen is gesteld.

Uit het VNO-onderzoek is dat niet gemakkelijk op te maken vanwege de wat wonderlijke vraagstelling die men heeft toegepast. Na een aantal arbitraire omrekeningen kan men toch wel enig idee krijgen van de inkomensverdeling zoals die door de respondenten wordt waargenomen. Er lijkt een grotere inkomensongelijkheid te worden waargenomen dan in werkelijkheid te bespeuren valt. In die zin dat zowel wat de laagste als de hoogste inkomensklassen betreft, wordt verondersteld dat er zich meer mensen in bevinden dan de geobjectiverde cijfers aangeven. Maar nogmaals, het gaat hier om door mij op een wat dubieuze manier geaggregeerde cijfers.

Jammer genoeg zijn uit het onderzoek van de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek geen vergelijkbare cijfers te destilleren. Dit onderzoek geeft echter wel meer specifieke informatie over de mate van juiste kennis per inkomensgroep. Het onderzoek verliep in een drietal fasen. Om te beginnen werden aan de respondenten 6 kaartjes voorgelegd met de namen erop van „algemene” functies (minister-president, hoofdcommissaris van politie, leraar havo, vertegenwoordiger schrijfmachines, automonteur, fabrieksarbeider op minimumloon). Gevraagd werd deze kaartjes in volgorde te leggen naar hoogte van veronderstelde betaling. De tweede stap behelsde het verzoek een 6-tal kaartjes met de namen van functies uit de eigen organisatie samen met de eerder genoemde 6 „algemene” functies in één rangorde onder te brengen; dit ook weer in volgorde naar hoogte van betaling. De laatste stap vormde de vraag: „zoudt u bij elke functie willen aangeven wat u denkt dat het brutojaarsalaris is?”. In het schattingsmateriaal meenden de onderzoekers een drietal tendenties te kunnen onderkennen: 1. men zit wat dichter bij de werkelijkheid naarmate de schattingen van de salarisbedragen meer betrekking hebben op de functies in of dicht bij de salarisgroep waarin de eigen functie voorkomt; 2. dit is bovendien sterker het geval naarmate de geïnterviewden behoren tot een hogere salarisgroep; 3. bij de salarisgroepen 4 en 5 (in totaal waren er 6 groepen, welke geordend waren van laag naar hoog) valt nog op dat hun schattingen betreffende de salarissen van alle niveaus dichter bij de werkelijkheid komen dan de respondenten uit de andere salarisgroepen. De respondenten uit de groepen 4 en 5 blijken in 40% van hun schattingen minder dan 10% bezijden de waarheid te zitten. De respondenten uit de salarisgroepen 2 en 3 komen op 30% en de respondenten uit salarisgroep 6 op 35%.

Deze resultaten komen bij benadering wel overeen met wat in de literatuur be-

kend is over de wijze waarop individuen elkaar ordenen en over de cognitieve weergave van die ordening 4). Een afwijkend geval vormen, ook voor de onderzoekers, de groepen 4 en 5. Zij komen ter verklaring van deze anomalie met de opmerking dat de mensen die binnen de organisaties betrokken zijn bij de vaststelling van salarissen voor anderen zich overwegend in salarisgroep 4 en 5 bevinden. Het zijn personeelschefs, chefs van afdelingen, bedrijfsleiders, diensthoofden e.d.

Opmerkelijk zijn nog de verschillen die bleken te bestaan tussen het veronderstelde brutosalaris en het werkelijke brutosalaris van de respondenten zelf. Op elke drie respondenten was er één, die een bedrag noemde dat 10% of meer bezijden de werkelijkheid lag. Een nauwkeurige opgave (minder dan 5% mis) werd slechts verkregen van iets meer dan de helft van de geïnterviewden.

Dit gegeven, dat nog een aanzienlijk deel van de respondenten blijkbaar niet in staat was het eigen inkomen met een zekere mate van nauwkeurigheid goed te schatten, wekt geen grote verwachtingen met betrekking tot het openbaar maken van inkomens. Openbaar-

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

heid leidt, dat lijkt wel zeker, niet onmiddellijk tot groter inzicht in de inkomensverhoudingen voor de mensen zelf. Per slot blijkt uit dit onderzoek dat die inkomens die regelmatig in de publiciteit komen, zoals het minimumloon en het salaris van de minister-president, niet aantoonbaar beter worden weergegeven dan andere minder de publieke aandacht trekkende inkomens. Weliswaar moet worden toegegeven dat mensen inkomensverschillen slechts redelijk kunnen toetsen op hun billijkheid als zij een juiste kennis van die verschillen bezitten en dat inkomensopenbaarheid daarvoor noodzakelijk is, maar voldoende is het niet.

Billijkheid van inkomensverschillen

Over de billijkheid van inkomensverschillen komt uit het VNO-onderzoek naar voren dat 71% van de ondervraagden de inkomensverschillen over het algemeen te groot vindt. Haast niemand (1%) is van mening dat de verschillen te klein zijn. Vergelijkbare cijfers zijn te vinden in het onderzoek van de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek en ook in een in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken door Hermkens en Van Wijngaarden verricht onderzoek 5). Daaruit blijkt ook dat er zich in de lagere salarisgroepen meer

voorstanders van nivellering bevinden dan in de hogere groepen.

Ook over voorgestelde maatregelen om iets aan de te grote inkomensverschillen te doen, oordeelt men positief. Zo vindt in het VNO-onderzoek 68% van de ondervraagden dat het wettelijk minimumloon moet worden verhoogd en 53% dat er een maximuminkomen moet worden vastgesteld. De door deze onderzoekspopulatie geschatte inkomensverdeling gaf echter een vertekening van de werkelijkheid te zien in die zin dat de vulling van de hoogste en laagste klasse te hoog werd geschat. Deze meer ongelijke schatting van de inkomensverdeling kan invloed hebben gehad op het gunstige oordeel over maatregelen om het inkomen in de hoogste klasse te matigen en in de laagste klasse op te vijzelen. Aanwijzingen in deze richting zijn te vinden in het *Inkomens op tafel*-onderzoek. Zo bleek bij nadere analyse dat de verschillende percentages waarmee men uit billijkheidsoverwegingen het minimumloon zou willen verhogen, in sterke mate samenhangen met de mate waarin dat loon overschat dan wel onderschat wordt. Bij meer kennis van de werkelijke inkomensverschillen zou dit dus tot een correctie leiden, maar het streven naar een verhoging van het minimumloon laat zich dan nog niet wegdeneren. Er blijkt trouwens een algemeen verband te bestaan tussen de geschatte inkomensverdeling en opvattingen over de billijkheid ervan. In het algemeen kan worden gesteld, dat indien in feite in een bepaalde functie meer wordt verdiend dan men denkt (dus wanneer het inkomen wordt onderschat), men eerder geneigd is een hoger inkomen billijk te vinden voor mensen in deze functie; en indien in de functie in feite minder wordt verdiend dan men denkt (dus wanneer het inkomen wordt overschat), men eerder een verlaging gepast acht.

Uit de onderzoeken van Hermkens en Van Wijngaarden en de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek komen sterk overeenstemmende resultaten naar voren. Zo ondervindt blijkens deze onderzoeken het invoeren van een maximuminkomen overwegend instemming bij de lage-inkomensgroepen en overwegend afwijzing bij hoge, waarbij het aantal tegenstanders van een maximuminkomen stijgt naarmate het eigen inkomen hoger is.

Een belangrijke rol bij het beoordelen op billijkheid van inkomensver-

4) Zie Siegwart Lindenberg, The direction of ordering and its relation to social phenomena, *Zeitschrift für Soziologie*, april 1977, blz. 203-221.

5) P. Hermkens en P. van Wijngaarden, *Inkomensongelijkheid en rechtvaardigingskriteria*, Ministerie van Sociale Zaken, Verslagen en rapporten, jrg. 1977, no. 3.

schillen speelt het eigen inkomen. Het vormt in de beoordeling een soort draaipunt, waarbij wel moet worden aangekend dat in de laagste groep bijna de helft vindt dat de leden van de eigen groep te weinig verdienen, terwijl dat in de hoogste groep nog maar een gering deel is.

De in de lage-inkomensgroepen meest voorgestane nivelleringswijze is „hoge inkomens lager, lage inkomens hoger”. Deze gewenste wijze van nivelleren komt in de hoogste groepen veel minder voor. In deze groepen is een groot aantal mensen voor het constant houden van de inkomensverschillen. Als men al wil nivelleren, dan door de hoge inkomens constant te houden en de lage inkomens te verhogen. In tijden van zeer geringe economische groei of zelfs het ontbreken daarvan is dit laatste nivelleringspatroon natuurlijk onmogelijk. In zo'n geval is slechts een gering percentage bereid er qua inkomen zelf op achteruit te gaan.

Rechtvaardigingscriteria

Hoewel een grote meerderheid van respondenten in de verschillende hier aangehaalde onderzoeken zich voorstander toonde van het tot stand brengen van een meer rechtvaardige inkomensverdeling, zijn er uiteindelijk toch maar weinig aanhangers te vinden voor de gedachte van een volkomen gelijke verdeling. Inkomensverschillen zouden volgens deze meerderheid dus moeten blijven bestaan. Waarop natuurlijk de vraag volgt op wat voor factoren die verschillen dan moeten berusten, of liever, hoe die inkomensverschillen kunnen worden gerechtvaardigd en welke de criteria zijn waaraan die gerechtvaardigheid is af te lezen?

Door de ondervraagden in deze onder-

zoekingen wordt een veelheid van factoren aangevoerd welke in meerdere of mindere mate het verschil in inkomen zouden moeten bepalen. Van één allesoverheersende factor is geen sprake. Wel springen er een aantal factoren uit die een sterke nadruk krijgen, zoals: verantwoordelijkheid en het nemen van belangrijke beslissingen; ijver, inspanning, inzet, instelling; de kwaliteit van het geleverde werk; opleiding, ervaring en de daardoor verkregen kennis en vaardigheid.

Ook hier lijkt het eigen inkomen weer als referentiepunt te dienen. Hermkens en Van Wijngaarden komen tenminste tot de conclusie, dat in het algemeen de tendens bestaat criteria belangrijker te vinden naarmate men de werkelijke invloed van criteria op het eigen inkomen als groter percipieert.

Eerder hebben we gezien dat het VNO de resultaten van zijn onderzoek aangreep om bezwaren aan te tekenen tegen het verder openbaar maken van de individuele inkomens. Ter staving van dit standpunt werd verwezen naar de wensen van de grote meerderheid van het Nederlandse volk. Iets soortgelijks gebeurde in het blad van het hoger personeel *Sociaal Economisch Management*. Daar werd teruggesproken op de resultaten van het *Inkomens op tafel*-onderzoek om kritiek te leveren op de discussienota van de voedingsbonden-FNV *Ik en de rest* 6). Daarin stond geschreven dat het dragen van verantwoordelijkheid nog al te vaak als argument voor een hoger inkomen wordt gehanteerd. Ook voorstanders van verdergaande nivellering zouden zonder veel problemen hun voordeel kunnen doen met de resultaten van de verschillende hier aangehaalde onderzoeken. Waarbij iedere partij die zaken eruit pikt die haar het beste uitkomen. Zo gaat dat nu eenmaal in het inkomenspolitieke spel. En

vanzelfsprekend geldt dit ook voor de elkaar opvolgende kabinetten-Den Uyl en Van Agt. Toch ligt de zaak voor een regering nog wat ingewikkelder.

Besluit

Welk inkomensbeleid dit nieuwe kabinet ook kiest, welke politiek-filosofische of ethische uitgangspunten het daarbij ook hanteert, geldig blijft dat wil het beleid resultaat hebben, dan moet er sprake zijn van maatschappelijke aanvaarding van dat beleid. De bij de individuen en maatschappelijke organisaties levende gedachten over billijkheid van inkomensverschillen vormen een randvoorwaarde voor het te voeren inkomensbeleid. Dat hoeft echter nog niet te betekenen dat de heersende maatschappelijke opvattingen maatgevend worden. Terecht heeft Wolfson in zijn oratie opgemerkt dat dit nog niet noodzakelijk een capitulatie betekent voor de middelmatigheid van de grootste gemene deler 7). Want, stelt hij, binnen het krachtenveld van oordelen en vooroordelen kan ruimte geschapen worden voor overleg en overreding, en kan een creatieve keuze voor alternatieven ons op een hoger plan brengen. Het betekent wel, dat wanneer het inkomensbeleid van het kabinet-VanAgt eenmaal is uitgekristalliseerd, dit te maken krijgt met de weerbarstige maatschappelijke realiteit. Aldus wordt het onderworpen aan Den Uyls wet van de smalle marges van het beleid.

Wil Arts

6) Peter van der Hoek, „Ik en de rest” en „Inkomens op tafel” met elkaar in strijd, *SEM*, 24 september 1977, blz. 16.

7) D. J. Wolfson, *Op zoek naar een aanvaardbare verdeling*, Leiden, 1977.

P. D. Bouma en W. H. Somermeyer: Werkende gehuwde vrouwen in Nederland. Nr. 2 uit de serie „Burger en belastingen”. Kluwer-Samsom, 125 blz., f. 27,50.

Dit boekje brengt een gedeelte van de uitkomsten van een in het voorjaar van 1973 gehouden enquête over de economische gevolgen van belastingheffing. De enquête is onder twee steekproeven uit de Nederlandse bevolking gehouden: een basissteekproef en een aanvullende steekproef, omdat in de basissteekproef de zelfstandigen onder-

vertegenwoordigd waren en de bejaarden in de bejaardenoorden in het geheel niet vertegenwoordigd waren. Het is jammer dat de resultaten van de beide steekproeven niet bijeen konden worden gevoegd. Daardoor wordt het beeld dat het boekje tracht te schetsen wat verbrokken.

Door de echtgenotes van de in de

steekproeven getrokken mannen te ondervragen werd de produktie van dit nummer uit de serie mogelijk gemaakt. De resultaten worden in tabelvorm gepresenteerd, terwijl een modelanalyse later in de vorm van een reeks dissertaties zal verschijnen. Zoals de samenstellers zelf ook al constateren is met name het aantal buitenshuis werkende vrouwen (238) wel klein om conclusies te trekken over bepaalde verbanden. Het is mij niet duidelijk of en zo ja welke maatstaf(ven) gehanteerd is (zijn) om de betrouwbaarheid van bepaalde verbanden te toetsen. Het is jammer dat modelmatige en tabellarische verwerking der gegevens niet tegelijkertijd konden worden gepresenteerd. De tabellarische, en zoals Prof. Somermeyer in zijn „Ver-Ant-Woording” stelt daardoor globale, grovere analyse laat mij als lezer wat onbevredigd achter.

Arbidsaanbod gehuwde vrouwen en belastingen

Het in het kader van dit onderzoek belangrijkste verband: de relatie tussen verandering in de druk van loon- en inkomstenbelasting en arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen komt niet uit de verf. Van de 136 in de basissteekproef voorkomende buitenshuis werkende vrouwen zou het merendeel noch op belastingverhoging noch op belastingverlaging reageren, een uitkomst die niet overeenstemt met Amerikaanse onderzoeken 1). Wellicht spelen de kleine aantallen een rol?

Rolverandering

Duidelijk komt de rolverandering van de vrouw op ons af: hoewel de participatiegraad naar leeftijd het reeds uit andere landen bekende M-vormige beeld vertoont 2) met een duidelijke vermindering van de participatiegraad in de leeftijdsgroep van vrouwen tussen 24 en 35 jaar, is de participatiegraad van vrouwen ouder dan 45 jaar opmerkelijk laag hetgeen past bij de voor deze generatie gebruikelijke arbeidsverdeling tussen man en vrouw. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de animo onder ten tijde van het onderzoek niet buitens-

huis werkende vrouwen om wél buitenshuis te gaan werken veel groter is bij jonge vrouwen dan bij oudere vrouwen.

Hoe meer kinderen er zijn, des te sterker de wens buitenshuis te gaan werken, tenzij er meer dan drie kinderen zijn. Een verborgen leeftijdseffect

1) M. J. Boskin, The effects of government expenditures and taxes on female labor, *American Economic Review*, mei 1974; G. G. Cain en M. D. Dooley, Estimation of a model of labor supply, fertility and wages of married women, *Journal of political economy*, augustus 1976.

2) M. Darling, *The role of women in the economy*, OECD, Parijs, 1975.

Rijnmond openbaar
lichaam
Rijnmond

Vasteland 96-104 Rotterdam Tel.(010)111320

Het bureau Onderzoek en Statistiek van de afdeling Economische Aangelegenheden c.a. houdt zich bezig met het zelfstandig verrichten van onderzoek ten behoeve van het regionaal-economisch beleid. Bij dit bureau, waar momenteel een 8-tal medewerkers werkzaam zijn, is plaats voor een

economisch onderzoeker (m/v)

die in eerste instantie d.m.v. een gericht onderzoek een bijdrage dient te leveren m.b.t. de beleidsadvisering op het terrein van de arbeidsmarktsituatie en de economische structuur in het Rijnmondgebied.

Gedacht wordt aan een kandidaat van academisch niveau (economie) die ervaring heeft opgedaan in een soortgelijke functie. Daar veelvuldig in teamverband zal worden gewerkt zal hij/zij dienen te beschikken over creativiteit en inventiviteit alsmede een mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid.

Geboden wordt een aanstelling in overheidsdienst met de daaraan verbonden gunstige arbeidsvoorwaarden zoals: 8% vakantietoeslag, ruime tegemoetkoming in reis-, studie- en ziektekosten (I.Z.A.), e.d.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, bij aanstelling maximaal f 4.933,- bruto per maand.

Tot de selectieprocedure behoort een psychologisch onderzoek en een gesprek met medewerkers van de afdeling.

Geïnteresseerden kunnen hun sollicitatie onder vermelding van vacaturenummer 7806 richten aan het hoofd van de afdeling Personeels- en Organisatiezaken, Postbus 23073, Rotterdam. Telefonische inlichtingen 010-111320, toestel 242.

kan hier volgens de onderzoekers een rol spelen.

Enkele andere interessante punten

Zowel het daadwerkelijk buitenshuis werken als de wens daartoe lijken een positieve correlatie te vertonen met de *opleidingsgraad* van de vrouw. Opmerkelijk is voorts de hogere participatiegraad van vrouwen van *zelfstandigen*, welke vrouwen gemiddeld ook meer tijd buitenshuis werken. Het aantal *kinderen* schijnt geen duidelijke invloed te hebben op de participatiegraad, wél op de arbeidstijd buitenshuis. Buitenshuis werkende vrouwen hebben minder vaak

huishoudelijke hulp dan niet buitenshuis werkende. Kindertal en inkomen van de man hebben een grotere invloed op het al of niet hebben van huishoudelijke hulp. Het *inkomen van de man* heeft geen duidelijke invloed op de participatiegraad, wél op de arbeidstijd.

M. Bruyn-Hundt

Mededeling

Seminar „Harde gulden, zachte steun”

De Vereniging voor Strategische Beleidsvorming (VSB) houdt op 25 januari

a.s. op het Kasteel Maurick te Vught (N.Br.) een speciaal seminar getiteld: „Harde gulden, zachte steun”. Inleiders zijn:

- Dr. C. J. Oort: Financiële aspecten;
- Mr. J. A. M. Molkenboer: De rol van de overheid;
- Mr. J. L. M. van Rhijn: De positie van het bedrijfsleven.

's Middags is er een plenaire discussie met de inleiders o.l.v. Prof. Dr. J. Wemelsfelder.

Kosten: f. 275 (incl. deelnemingsmap, lunch enz.). Inlichtingen: Vereniging voor Strategische Beleidsvorming, Van Alkemadelaan 700, Den Haag, tel.: (070) 26 43 41.

Amsterdam vraagt

Voor het **GEMEENTELIJK HAVENBEDRIJF** een

adjunct-directeur

Het Havenbedrijf, gevestigd in het Havengebouw, is belast met de aanleg, de exploitatie en het beheer van de haven van Amsterdam. In nauwe samenwerking met het bedrijfsleven worden nationaal en internationaal uitgebreide contacten onderhouden, teneinde meer activiteiten op transport- en industrieel gebied voor deze haven te verwerven.

■ **TAAK** Management van de commerciële activiteiten van het gemeentelijk havenbedrijf, zoals: stimuleren en

bewaken van de commerciële activiteiten; afstemmen van de afdelingsactiviteiten op de commerciële doelstelling van het bedrijf en bevorderen van eenheid in commercieel beleid; voeren van een beleid, binnen het kader van de gemeentelijke mogelijkheden, gericht op de opvoering van het economisch rendement van de haven; versterken van de externe commerciële gerichtheid van het bedrijf. Vervangen van de directeur bij diens afwezigheid.

■ **VEREISTEN** universitair ni-

veau met kennis van economie en financiën; goede leidinggevende en contactuele eigenschappen; ervaring in modern management; ruime ervaring op commercieel gebied; in staat tot het opbouwen en leiden van een team; interesse voor alle aspecten van het havenbedrijf; leeftijd bij voorkeur omstreeks 40 jaar.

■ **SALARIS** afhankelijk van leeftijd en ervaring, van circa f 6300,- tot circa f 9500,- bruto per maand.

■ **INLICHTINGEN** ir. J. den Toom, telefoon (020) 22 1201.

Vakantiewaardering 8 procent, de rechtspositieregeling van de gemeente Amsterdam is van toepassing.

Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectieprocedure.

Schriftelijke sollicitaties binnen 14 dagen te richten aan de Afdeling Personeelszaken, Oudezijds Voorburgwal 274, Amsterdam, onder vermelding van vacaturenummer A2613

gemeente amsterdam

HET NEDERLANDS CHRISTELIJK WERKGEVERSVERBOND

Doelstelling:

Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW), waarin verenigd katholieke en protestants-christelijke werkgevers, behartigt de belangen van 65 werkgevers-brancherorganisaties, een vijftal regionale verenigingen en een groot aantal individuele ondernemingen.

Het NCW neemt voor de behartiging van de internationale belangen van het Nederlandse bedrijfsleven onder andere deel in centrale overlegorganen en onderhoudt contacten met de vakbeweging, de centrale overheid, de Europese werkgeversorganisaties en internationale instanties zoals de Europese Commissie, de OESO en de Verenigde Naties.

Op het secretariaat van het NCW is plaats voor een

ACADEMICUS

(ec. drs. of jurist)

Functie-informatie:

Deze functionaris zal in teamverband en in samenwerking met andere disciplines in het bijzonder werkzaam zijn op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking en de daarmee samenhangende vraagstukken van handelspolitiek.

Het gaat hierbij om:

- het zelfstandig analyseren van problemen;
- het adviseren van het bestuur van het NCW en zijn ledenorganisaties;
- het bedienen van een aantal commissies, in het bijzonder de Commissie Ontwikkelingslanden van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden;
- het uitdragen van standpunten, nationaal zowel als internationaal;
- het geven van voorlichting en het verlenen van nader op te zetten service aan individuele ondernemingen.

Functie-eisen:

Voor deze functie komen in aanmerking diegenen, die tijdens hun studie met deze problematiek vertrouwd zijn geraakt, redactionele vaardigheid bezitten en een praktische inslag hebben. Enige ervaring in genoemd praktijkgebied kan tot aanbeveling strekken.

Sollicitaties vóór 5 februari 1978 aan ir. M. G. W. Hallmans, algemeen secretaris van het NCW, postbus 84100, 2508 AC 's-Gravenhage.